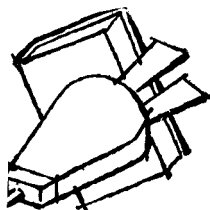

PEDRO MIGUEL URRUZUNO

EUSKALERRITIK ZERURA

ta beste ipui batzuk

AUSPOA LIBURUTEGIA

JB-879
10496
Milbus
Miami
Dec. 1962

EUSKALERRITIK ZERURA
ta beste ipui batzuk

AUSPOA LIBURUTEGIA

- 5 -

Colección Auspoa - Plaza Santa María, 2 - Tolosa

Ordaindu bearrak:

Urte betekoa: 180 peseta.

Atzerrian: 275 peseta.

Ongilleak: 350 »

Ale bakarra: 25 »

PEDRO MIGUEL URRUZUNO

**EUSKALERRITIK ZERURA
ta beste ipui batzuk .**

AUSPOA LIBURUTEGIA

DEPÓSITO LEGAL S. S. 520—1961

N.º DE REGISTRO 833—1961

ARKIBIDEA

Orri-
aldia

PEDRO MIGEL URRUZUNO...	9
Euskal-erritik zerura ...	13
Ijituak ...	25
Praka berriak ...	31
Aotik aora ...	39
Praillea ta Don Burno ...	47
Gabon gau bateko oroipenak ...	51
Ijitoak lumero zinkoan ...	59
Erretratua ...	73
Erretrato berria ...	81
Don Simon ...	89
Andre gaztea eta neska zarra ...	99
Aitona ta billoba ...	109
Mariatxoren loreak ...	115

Ijito baten testamentua eta konsejuak	121
Zezenketa	129
Mutill-zarren batzarra	130
Mutill-zarrak eta Euskal-Esnalea	132
Zezen-plazan I	134
Zezen-plazan II	135
Zezen-plazan III	138
Zezen-plazan IV	141

PEDRO MIGUEL URRUZUNO SALEGUI

Elgoibar'en jayo zan, 1884'garren urteko Apirillaren 29'an. Bere jayotetxea Arrabal'eko kalean zegoen, 110'garrenean.

Guraso biak Elgoibartarrak zitun: Juan Bautista, errementaria, ta Manuela.

Jatorria ere, aiton bat ez ezik, ziara Elgoibarkoa: aitaren aldeko aiton-amonak Elgoibartarrak: Miguel Urruzuno ta Lorenza Crucelegui; amaren aldekoak, berriz, aitona, Francisco Salegui, Astigarribia'koa (Motriku'n), ta amona, Josefa Antonia Muguerza, Elgoibartarra.

Gaztetan denbora aldiren bat Lesaka'n egin zun seguru asko, ta bere ipui batzuk Napparroako erri ori dute gerta-tokitizat.

Apaiza egin da toki auetan bizi izan zan: Elgoibarren, Mendaro'ko Garagarza'n Erretere, ta Mendaro'ko Agustinetan kapillau. Emen urte asko egin zun ta bertan il zan.

Bere iritziz, etzegon munduan Mendaro bezelakorik. Bere ipui geyenak bazter ortantxe edo orren inguruan dute beren gerta-tokia.

Loyola'ra ere sartu zan jesuita izateko asmoz, denbora puska bat egin zun, bañan osasunak etzion lagundu ta atzera bueltatu bearra izan zun.

Ipuyak asmatzen izugarria zan. Ipui oyek bere denborako euskal aldizkari edo *revista* geyenai bialtzen zizkien, ta baita ere auek pozik argitaratu. Orrela "*Euskal-Erria*", "*Euskaltzale*", "*Ibaizabal*", "*Euskal-Esnalea*", "*Baserritarra*", "*Jesusen Biotzaren Deya*", "*Argia*". Bertso eder asko ere argitaratu zun.

Orra zer dion Antonio Arrue jaunak bere lan baten:

"Urruzuno'k bere lan-eginetan erabiltzen zituan izkuntza ta idaztankera errikoi jatorrak ziran...

...Gaiñontzean, eta *euskal-umoreari* buruz, esan genezake oker aundirik gabe, Euskale-

rriak idazle gutxi izan dituala, oso gutxi ere, Urruzuno'k bezala *umore* berezi ori beren lan-egiñetan irauli dutenak: Mogel "Peru Abar-ka"-n, Domingo Aguirre "Garoa"-n, Bustintza ta... beste bat edo bi, geienaz."

Euskaltzaindikoa izendatu zuten.

1922'garren urtean il zan.

1930'garren urtean, bere ipui mordoxka bat an da emendik bildu ta liburu bat agertu zan, "Urruzuno'tar P. M.'en Ipuiak" deritzana.

Beraz, gaurko au bigarrena. Aren ipuyekin beste olako liburu asko osatu ditezke. *Auspoa*'k aterako du bat bañon geyago.

Izan ere, euskaldunen artean ez da oraindik sortu Urruzuno apaiz jaunak bañon ipui geyago asmatu ta argitaratu dunik.

EUSKAL-ERRITIK ZERURA

Egun tristeak eldu zitzaizkan Bentura gaixoari. Ainbeste maite zuan amona, beretzat amarik onena izandu zana, ainbeste laztan gozo eman zizkana, zerurako bidea aiñ ondo erakutsi ziona, ill zan larogei ta amaika urterekiñ, gelditzen zala bera ogei urtekoa lurrean, jabe gabe.

Atsekabe guzien artian bazuan atsegiñ bat. Berak egiñ zion al guzia amona gaixoari, ta ala ill zan kristau on bat bezela, ta gañera aterako zizkan al zituan Mezak, lenbailen zerura zediñ, lenagotikan ezpazegoan ere, ta amona gaixoak zerutik la-gunduko zion.

Andre Errosa etzan aztu Benturaz; bere jauregira ekarri ta alabatzat artua zeukala zirudian. Esan bearrik eztago, zeñ ondo erantzuten zion Benturak bere ongilleari.

Neguko arrats batean, errosaio santua esan, eguneko santuaren bizitza irakurri, ta lotaratzeko artian goitzxo zan, ta esan zion Andre Errosak Benturari:

—¿Bai al dakizu ipuiaren bat?

—Ipuirik eztakit, baña bai ipuiaren antzeko beste gauza bat.

—¿Zer ote da ba?

—Amets bat.

—¿Zedorrek egiña?

—Bai, andria.

—¿Polita al da?

—Nere iritzian oso polita.

—¿Esango al didazu?

—Bai, andria, ta oso pozik bedorrek nai badu.

—Aditu dezagun ba —esan zuan Andre Errosak, ta Bentura asi zan esaten onela:

—Gau baten asi nintzan ametsetan, lo nengoala.

—Bai alegia, lo egongo ziñala —esan zion Andre Errosak—. Esna dagoala eztu iñork ametsik egiten.

—Barka beza —erantzun zion Benturak—, esna nagoala're egiñ oi det nik amets.

—¿Benetan?

—Bai, andria, bai, bene-benetan.

—Beraz bi amets, bat lotan ta bestea esna egiñ dituzu.

—Alaxe da, andria.

—Gaur esan zaiguzu ba lenengoa, au da, lotan egiña, ta bigar esango dezu bestia.

—Astera noa lenengoa esaten. Len asi naizen bezela, esaten diot berriz ere: lo nen'goala agertu zitzaidan aingeru oso eder bat. Bi ego txikitxoak zekarzkian eskue-tan.

—Emakumea —esan zion Andre Errosak—, ¿eskuetan eguak?

—Bai, andria —erantzun zion Benturak—, baña oiek zekartzkian, bere ego an-

diaz gañera. Ezarri ziztan nere sorburuetan bi ego txikitxuok, eta esan zidan: “atoz nerekiñ”, asi giñan biok egaka, ta laster eldu giñan illargia, eguzkia ta izarrak baño're gorago.

—Eta begira —esan zion Andre Errosak— ¿ez al zenduten arkitu bidean oraingo *aeroplano* oietakorik?

—Batzuek bai, andria; an zebiltzan, sagu-zarrak ziruditela, beiñ ara, beiñ ona, mozkorturik ibilli oi diran gizonak bezela, baña ez giñen jaramon andirik egiñ.

—¿Eta gero? —galdetu zion Andre Errosak?

—Gero —erantzun zion Benturak—, bereala eldu giñan zerura. An zer ikusi, zer aditu ta zer sentitu nuan, nik eziñ esan nezake. Iruritzen zitzaidan, edertasun gozo ta atsegiñ guziaz egindako itxaso bat zala, ta itxaso onen erdian nengoala. Goien-goienian ageri zan jargoi, izan ditteken ederren bat, emakume bat, an jarria, aingeruak baño're askoz ederragoa, ta aingeruz inguratua. Nola enekiala, ega egiñ nuan bere oñetara, muñ egiñ naian, baña “ez” esan zidan. Artu ninduan bere

besoetan, ta eman zidan laztan andi bat nere bekokiaren erdi-erdian. ¡Zer zan ura! Arren gozotasunak pozaren pozaz ler eragiñ bear zidan, ta esnatu nintzan; nekez konturatu nintzan, nun arkitzen nintzan.

—Pena izango zenduan ba gero —esan zion Andre Errosak.

—Ez ba alaña're —erantzun zion Benturak—, amets ori oraindik egi biurtuko dalako esperantzan gelditu nintzan, ta Jaungoikoak ala izan dezala.

II

Bigaramon gabian ere, beti bezela, errosario santua esan, eguneko santuaren bizitza irakurri, ta esan zion Andre Errosak Benturari:

—Ia nola esaten diguzun orain bigarren ametsa.

—¿Esna nengoala egiña, edo maiz egiten dedana?

—Bai.

—Berealaxe —erantzun zion Benturak—. Nere amona maiteak, ill bear zuan aurretxoan, eman ziztan esonde edo konsejuen artian, bat gelditu zitzaidan biotzian oso itsatsia. “Eztezazula beñere Euskal erritik irten; Euskal erritik zerura; Euskal erritik zerura; Euskal erritik zerura.” Iru alditaraño esan zidan, eta nik badarabilt buruan asmo bat, esonde edo konseju ori egiteko, baña amets bat bezela.

—¿Eta jakiñ dezaket nik asmo edo burutazio ori zer dan? —galdetu zion andre Errosak.

—Bai, andria, bai —erantzun zion Benturak—. Berealaxe esango diot: mojen Elizan sartzen naizen bakoitzian, esaten det nere artian: “ni or barruan biziko banintz, juango nintzake Euskal erritik zerura...”

—¿Eta juango ziñake moja? (Andre Errosak).

—Bai, andria; baña...

—Eta berak, au da, mojak, etzinduzteke artuko?

—Bai, andria; baña...

—¿Zer esan nai dute bi baña oiek?

—Lenengoak esan nai du, diru edo doterik eztedala.

—¿Eta bigarrenak?

—Bedorren borondatea're bear dedala.

—¿Eta dirua izanta're, nere borondate gabe etziñake juango?

—Ez, andria.

—¿Zergatik ez?

—Asko ta asko zor diodalako, ta gañera lotsaren bat ematen badit ere esateak, esango diot; asko ta geiago ta esan eziñ ainbat bedori maite dedalako.

—¿Eta nik nai izan ez arren, Jaungoikuak deitzen badizu?

—Jaungoikoak nai du, ongilleai esker onez erantzutea: ta nik erregutuko nioke, bedorri borondatea mudatzeko, neri baimena eman degidan, ta iritxiko nuke mesede au: ala uste det.

—Iritxia daukazu gaixo orrek —zion Andre Errosak bere biotzian; negar-mal-

koak asi ziran azaltzen bere begietan, ta Benturak igarri etzegion—. Bai, bai, bigar itzegingo degu —esan ta juan zan Andre Errosa, —gabon— esanik, bere gelara; baita Bentura're berera.

Andre Errosa bere gelan sartu beziñ laster negar ugari egiñ eta asi zan bakarriketan onela :

— ¡Ai Bentura, Bentura ! Eztakizu oraindik, zenbat nai dizudan ; aingeru bat zera, zure amona zanak esan oi zuan bezela, ta aingeruentzako bizi-lekua lurrian, zuk begiz jo dezun etxe santu orixe da. Zartu naiz, eta laister ill bear det ; zuegandik aldenteak bizia laburtuko dit, baina ezagutzen det ondo, gaztearentzat gaur arrisku aundiak daudela, bakarrik gelditu ezkeru. Zure amonak deitzen dizu “Euskal erritik zerura”, ta biderik zuzenena berak gogoan jarri dizu ; ni berriz pozik illko naiz ; leku aiñ onian zu uzten zaitudalarik, nere animaz ere zu oroituko zerala gogoratzean.

III

Eztitut gogaitu nai nere irakurleak: alik laburren amaitzera nua.

Ama Birjiña Karmengoaren eguna izandu zan zorionekua ta gogoangarria Benturarentzat. Egun onetan egiñ zuan sarrera komentuan Andre Errosak lagun-durik. Azkeneko laztana ematean Benturak bere ama-ordeko andré Errosari, esan zion: "Laztan au da, laster zeruan beti-kotasun guzian emango diodan laztan go-zo aren asiera..."

Denbora gutxiko sartu zan Bentura komentuan. Amasei illabete zeramazkian, ta gaixoturik, sendakiñak lenengo egune-tik eman zion epai txarra. Bere gaitza bi-riteria zan, bere ama zanarena bezela.

Oso triste zeuden mojak, baña ezagu-tzen zuten, Bentura aingeru bat zala, ta aingeruen lekua zerua zala. Gaixoa berriz gaitzaren indarraz eta zerura lenbailen juateko egarriaz, ondo prestatu ta eriotza-ra urreratuaz zijuan.

¡Ai! Arnasa estua dauka gaixoak, izardi larretan dago; itzik egiten eztu.

An dagokio Prai Juan ondo illtzen la-
guntzen... “Idiki bitez zeruak,... betor
Goiaingeru Migel santua,... betoz zure bi-
dera Aingeru guziak, zerura eraman zai-
tzaten “esaten zuan Prai Juanek, eta
gaixoak, begiak zabal-zabal egiñik, irri-
-parrezko arpegiarekiñ izketa asirik dio:
“¡Ai, au aingeru-talde ederra, ai, auek
kantu alaiak! Veni sponsa Christi; atoz
Kristoren esposa, kantatzen dutela datoz,
atoz Kristoren esposa”.

—Banatorkizue bai —erantzuten du
gaixoak.

Moja guziak negarrez zeuden bere in-
guruan, ta beren buru egiten zuanak gal-
detu zion: ¿Nora zuaz gaixo ori?

—¿Nora? —erantzun zion Bentu-
rak—. Euskal erritik zerura...

Auek izan ziran bere azkeneko itzak.

IV

Komentuko illerrian ageri da oraindik
zurezko gurutze zartxo bat ondorengo
idazki onekiñ:

Ementxen dago obiraturik
aizpa txit maite Bentura,
aingeru baten antzera beti
bizi izandu zan ura ;
baña aingeru bat bizitzeko
diña ez izanik lurra,
gorputza illik anima juan da
Euskal-erritik zerura.

(“*Euskal-Erria*” 1914).

I J I T U A K

— ¡Ai Pauliñ! Guriak egin du.

— ¿Zer egin?

— Juan giñan gu txakurraren salara.

— ¿Zergaitik?

— ¡Zergatik! Astotxo bat ere eztegu izango mozteko eta gure irabaziak jua ziran pikutara.

— ¿Eta zergatik eztegu izango astorik mozteko?

— Oraingo tren eta automobillekin, ezta asto eta mando bearrik. ¡A Kataliñ gaixoa! munduko berri oraindik eztakizu.

— ¿Zergatik diozu ori?

—Sekulan aditu eztiran astakeriak, orain aditzen diralako.

—¿Zer astakeri?

—Egunero paperetan irakurtzen degu: automobil bat berreun milla puska egin dala; eta an zijoazenak ill edo zauritu egin dirala; lasto baten goraberagatik duelora, au da, alkar iltzera dijoazela, pistolaren kañoian edo ezpataren puntan arrazoia balego bezela, ta beste orrelako milla astakeri.

—Oiek gure modukoen kontuak izango dira...

—Ez, emakumea, ez; markes edo kondiak dira aurrenekoak.

—Beraz anka biko astoak, ezta ala Pauliñ?

—Orixe da. Oietako pare bat moztutzearekin, naikoa degu urtean.

—Bai, eta zuk moztuko dituzu?

—Bai, bai; ardura andi gabe.

—Naizu apostu bat ezetz?

—Baietz, famili guziaren bazkaria, nere egunerako.

—Ollo ta guzikoa?

—Bai ta txanpan ere.

—Egiña dago.

II

—Ikusi al dezu Pauliñ ijitoaren ollarra?

—Ikusi bear: erri guziak aotan darabill ta...

—Bai, oraindik geiago adituko degu.

—¿Zer ba?

—Arrautzak egiten omen ditu. Or dabiltza arrautz oien ondoren andizki guziak; bañuak artzera etorri diran andizkiak ere arrautz oien kontu geiago omen dute bañuena baño.

—Eztakit ezer ere.

—Txorabil jente guziak eztu nunbait beste egitekorik.

Eta egiaz, Markes de Txoriburuk eskeñi ziozkan ollarrari bi milla peseta;

Konde Kirtenesek iru milla, eta oni eman zion Pauliñek.

Damutxo zuan Txoriburuk lau milla ez eskeñia, eta Pauliñek jakitean, esan zion lau milla pesetan ura baiño ollar obia inguratuko ziola. Pozik eman zituan Txoriburuk lau milla peseta eta beregandu zuan ollar guziz panparroia.

Biak kontuan jarri zituan, ollarrari egingo ziela nobedaderen bat leku aldatzeak, eta illebetetxo batean etzutela arrautzik egingo, mika aldi izango zutela, baiña gero izango zirala egunak bi ere egingo zituztenak. Sinistu zuten eta bapo (Pauliñ).

III

Egun gutxi barru kimeratu ziran markexa ta kondea.

Egia esateko, etzuten gauz andirik bear ortarako; bere izenen jabe ziran. Erri guzian jakin zan bi ollarrak (ez markesak) peliara, au da, burrukara zijoa-

la eta trabesak ere ondotxo egin ziran.
(Etzuten zer egin andirik).

Pauliñen eguna zan baña onek etzuan
biotzik bere ollarrak burrukan ikusteko;
eta erdi negarrez aldendu zan erritik.

IV

Bazkaria

Bazan Soroetako zelaian jendea. Ijito
arraza guzia an zan. Bazan antxen erlea-
ren burrundara. Etzegoan ollarraren erru-
kirik...

—Baiña, Pauliñ, nola engañatu dituzu
markesa ta kondia?

—Iriburuko atxuak ekartzen zizkidan
ixillik antzarren arrautzak erreal banan,
eta gañerakoa badakizute.

—¿Eta zazpi milla peseta atera dizte-
zu?

—Bai, bai; ona emen nun dauden.

—Merezi luke ba orretzek bertso bat.

—Emen dijoa ba:

Emazteari nion
egin nik apostu
anka biko asto bi
aurten baietz moztu;
zazpi milla pesetaz
egiñik kastuak,
orra bi asto oiek
ederki moztuak.

(“*Argia*”).

PRAKA BERRIAK

Billa ezazute lenengo Jaungoikoaren erreinua, eta beste gauza guziak geigarritzat emango zaizkizute.

—Manuela, ¿izan al zera elizan?

—Bai ba, Martolo, izandu naiz.

—¿Zer eman dizute?

—Ematekorik asko ematen digu Jaungoikoak.

—¿Zer ba?

—Eguneroko ogia.

—Bai, nik nekez irabazita.

—Eta illabeteko uelga egin dezutenian, ¿nork eman digu?

—Ori... nik eztakit.

—Nik bai, ordea. Zuk ezer ekarri ezagatik, maian beti jarri dizut eguneroko ogia.

—Beraz...

—Beraz... beraz, nagia pizkortzen ezta erraz.

—Bapo. Enekian bertsolaria ziñanik; baña goazen lenera. Ni elizara juango nintzake ba, zerbait atera al banezake.

—Otoitz egizu eta iritxiko dezu nai dezuna.

—Orain praka berri batzuek palta egiten dirate ta...

—Zere eskuan daukazu iristea.

—¿Nola?

—Egiozu bederatziurren bat San Antoniori.

—¡Bai! Onik onenian sitsak jandako praka zarren batzuek...

—Ez, gizona, ez.

—Ondo da; baña iristen ezpadet, ez-tet geiago errezatuko.

—Eztezu ba len baño gutxiago're egin-go. Eta alegia; iristen badituzu praka be-
rriak, ¿zer egingo dezu?

—Jantzi.

—¿Eta errezatu?

—Baita errosarioa ere.

—Izena jakitea're ezta gutxi.

—Zuk baño len ikasi nuan nik errosa-
rioa errezatzen.

—Bai aztu're neri baño len.

—Nik ba, egingo det beñepeñ bede-
ratziurrena.

—¿Eta gero errosarioa errezatu ere
bai?

—Praka berriak iristen baditut, bai.

—¿Itz ematen didazu?

—Baita milla itz ere.

Martolok itz eman du
egingo duela,
baña alare ezta
pio Manuela.

II

Askotxo kostea zitzaion Martolo'ri Aitagurea ikastea; "eguneroko ogia" eskatu bearrean, beti eskatzen zituan praka-berriak.

Ametsetan ere beti bere praka berriak zebilzkian burutan.

Anbrux maleta zarrak
esaten duanez,
gose danak artua
egiten du amets.

III

—¿Zer modu, Manuela?

—Ondo, ¿ta bedori?

—Oso ondo Jaunari eskerrak.

—¿Konde jaunaren berririk bai al du?

—Bai; Habanatik bialdu dit eskutitza, eta dio, etorriko dala amabost egun barru.

—Asko poztutzen naiz eta errezatuko diot ondo etorri dedin.

—Eskarrik asko. ¿Eta Martolo?

Esan zion Manuela'k kondesari gertatzen zitzaion guzia. Kondesak erantzun zion, an zeuzkala bazterturik, kondiak utzitako erropa batzuek, eta juan zedilla arratsaldian txokolatia artuaz, nai zituan erropak aukeratzera.

Etzuan izan kondesak bi aldiz esan bearrik.

Txokolatia artu,
erropak ekarri,
Martolo'k eztu bear
izan errukarri.

IV

—Aizazu, Manuela.

—¿Zer degu, Martolo?

—¿Praka berrien berririk ezta?

—¿Zenbat egun daramazkizu bederatziurrenean?

—Zortzi.

—Ba, egiñ ezazu bederatzigarrena eta orduan, eta ondo egiten badezu, prakak eta beste zerbait geiago're espero dezazuke. “Billa ezazute lenengo Jaungoikoaren erreinua eta bere justizia, eta beste gauza guziak emango zaizkizute geigarritzat” dio Jaungoikoak.

—¿Zedorrek aditu diozu?

—Utzi egiezu kontu oiei eta egizu ondo bederatziurrena.

Gaberdira arte Manuela an aritu zan erropak moldatzen, eta gero ixill-ixillik utzi zituan silla batian, senarraren gelako ate aurrean.

¿Zer esango ote du
Martolo'k goizian
gelatik irten eta
sila topatzian?

San Antonioren egunian jaiki zan goizian goiz Martolo, eta gelatik irtetzean illunetan, jo zuan belaunarekin silla eta esan zuan: "Praka berriak iritxi baño len apurtuko ditut nik zarrak". Idiki zuan leioa eta ikaraturik gelditu zan arkitzean praka berriak, txalekoa, gabana ta alkan-dora plantxatua, eta esan zuan: "Edo sorgiñak edo San Antonio dabill emen".

Onetan arkitu zuan erropa artian San Antonio'ren iduri edo estanpa bat idazti onekiñ:

Entzun ditut zerutik
 zure otoitzak,
 sinistuko didazu
 nik ala deritzat.
 Orra praka berriak
 jan gabiak sitzak,
 eta gañera ere
 zerbait geigarritzat,
 eta kunpli itzazu
 emandako itzak.

POSDATAN. Martolo gizajoa, apainduta an emen dabill, ispillura begira, atzerra ta aurrera, bere burua ezagutu eziñez Martolo ote dan edo ez.

(“Euskal-Esnalea” 1917).

AOTIK-AORA

—Pedro Mari.

—¿Zer degu, Patxi?

—Bai omen dator Lontzio.

—Ala diote.

—¿Ondo samar etorriko da?

—Ala bear luke; ogei ta amar urte badaramazki Amerikan ta...

II

—¿Zer berri,, Patxi?

—Larteietako Lontzio omen dator Amerikatik.

— ¡Ze demontre !

— Bai, ala esan du bere anaiak, eta oso ondo datorrela.

— Beraz erosi naiko du Larteieta.

— Bai, ta eztu izan bear orixe oraingoxe ametsa.

— Jabia're saldu naian ote dabillennago.

— Ba, laster izango du merkataria nere ustez.

— Baliteke onuzkero zerbait elkarri eskutitez adierazirik egotea.

— Naiko ditu ba jabeak iru milla duro.

— Lau millan ere eztet uste lagako duanik artu gabe Lontziok.

III

¿Zer berri, Andres?

— Oraintxe aditu det ba, Lontzio Larteietako datorrela Amerikatik oso aberats, bere jaiotetxea erosteko asmoetan; esku-

titzen bat egin diola jabeari, lau milla duro bear baditu're, emango dizkala.

—Beraz panparroi dator.

—Ala diruri. Len ere panparroi-samarra zan eta orain berriz zer esanik eztago.

IV

—¿Aditu al dezu Joxepantoni, Lontzio Larteietako datorrenik?

—Aditu det.

—Ezagutuko zenduan.

—Ez naiz ba oroitzen, noiz juan zan; ni artian umetxoa nintzan ta...

—¿Zer ari dira ba esaten, zuk zaitu zenduala ura umea zanian ta...?

—Ez, enetxoa, nik oraindik umea izan bear nuan ura juan zanian, jaioa baintzan ere... (neska zarraren gaitza beti gaztetu eziña).

—¿Zer gertatzen da Larteietan?

—Eztakit.

—Gabero or dijuaz tertuliara errian diran emakume ezkongai edo ezkon-nai-rik dauden guziak ezpada're...

—¿Geienak?

—Geienak ezpada're...

—¿Gazteenak?

—Gazteenak ezpada're...

—¿Ederrenak?

—Beren usteetan.

—Ezta izango ba Larteietako atsuaren edertasunagatik.

—Eztakit, baña batak ollaskuak, bestiak usakumiak, bestiak bildotsa, besteak belarritakoak eta nik eztakit zenbat gauza, erregalo egiten omen dizkaten atsuari tertuliako jende orrek.

—Eztute ba izan bear aiñ esku-zabalak.

—Ez; zimelditartxoak izan bear dute; baña orain bere seme Lontzio omen datorchio Ameriketatik eta...

—¿Larteietako atsuari?

—Bai, ¿eztezu entzun?

—Ezta, dan gutxienik ere. Orain ulertzen (entenditzen) det nik zerbait ere.

VI

Lontzio ezkondurik ala ezkongai ote zetorren jakin-naia're bazegoan ba, baña ¿nor atrebitu galdetzen? Aztiyagana jua-teko gogoak ere bati eman zion, baña ez.

VII

—Andre Joxepa.

—¿Zer da, Joxepantoni?

—Norabuenako dago.

—¿Zergatik ba?

—Semeak andre oso aberatsa omen dakar.

—Nik baiño geiago dakizu. Bi illabetez onuztik ezkondu ezpada beñepein, oraindik ezkongai dago. Antziñatxo baten esaten zidan, ia bera zetorreneko, bat edo bat begiz jotzen ote nuan.

—(Orixe jakin nai nuan). Bai, jendeak, zer atera-eraziko esaten ditu orrelako gauzak... (jendea, bera, Joxepantoni zan noski).

VIII

Beñere baño apaiñago zijoan gau artan tertuliako jendia. Joxepantoni zijoan apaiñena ta tokatu ere alaxe egiten zitzaien, zaarrena ezpazan ere, beñepein beste guziak bera baño gazteago ziran ta.

Gau artan eldu bear zuan etxera Lonziok Santandertik bere anai Pedro Mari-rekiñ.

Zalpurdi (coche) bat gelditu zan etxe-ko atarian, eta andre Joxepa jetxi zan lasterka, bere semea laztantzera. An ziran ondoren beste emakumeak ere.

Jatxi zan Pedro Mari zalpurditik, eta onek besotik artu ta jetxi zuan Lontzio. Amari, laztandu ondoan, esan zion: "Bai ama; eztizut atsekaberik eman nai izan nere eskutitzetan, baña iru urte igaro ditut gaixotegian (ospitalean) beti gaixorik; aitu zaizkit diruak, eta lagunak limosnaz eman dirate, etxera etortzeko bear izan dedana, eta ezurak uztera nator nere etxera".

Bere amaren eta anaiaren laguntzaz nekez igo zuan, arnasaz bete eziñik, tertuliako salara eta iñortxo're etzan arkitzen bertan. ¿Nora joan ziran ba ango emakumiak? Eztakigu. Mozorrotek esan zuañez, konjuroren bat, eta ez makala, egiñ bear izan zan sala artan, bada etzan aterra emakume aien aztarranik.

Gazte naikoak ziran
izan arren zarrak,
baña gañerakoan
etziran ai txarrak;

bildu dizkate beren
buruai larrak,
eraman eziñikan
jendearen farrak.

(*"Euskal-Esnalea"* 1913).

PRAILLEA TA DON BURNO

IPUIA

I

Don Burno, bere ustez, gizon arrazoizkoa zan, antiklerikaltxo bai, baña orretan ere bazituan bere arrazoiak.

Prailleak noizean beñ eskatu oi zion mandoa Don Burnori, eta, gogo onez ezpazan ere, ematen zion ibillaldiren bat egiteko.

“Prailleak itz onak baña”... au zan Don Burnok beti bere aoan zeukan esatera, eta erri guziak ikasi zion.

Jaun onek agindu zion egun batean bere morroiari, praille-jantzita, eman zegiola manduari astiñaldi on bat makillaz, prailleaganako gorrotoa manduari sartzeko; ala egin zuan morroiak.

Egun batean, Prai Manuel, lego giza-joa, juan zan mandoren eske, beti bezela, eta Don Burnok agindu zion, okullotik artu zezala. Bazijuan artzera, baña mandua, praillea ikusteaz bat, asi zan ostikoka, urreratzen ere utzi gabe Prailleari, eta mando gabe biurtu zan etxera, esanaz, Don Burnok mandua antiklerikaldu zuela.

II

Don Burno bazijoan guziz apaiñ bere mandoaren gañean, eta praille-etxearen aurrean igarotzean, atera zan Praille bat komentutik, eta ura ikustean, mandua oso izutu, eta asi zan laisterka ta saltoka, jo bažter bat eta jo bestea, txapela kaleko parol baten katiatu zitzaion, estalkia edo kapotia urtara, pipa, betaurrekoak (ante-

ojos), euritakoa (paraguas) or emen bannatu, ate-buru bat buruaz jo, eta azkenik lurrera eroririk, korde gabe gelditu zan.

III

Jaso zuten komentura eta Prai Manuel an ari zitzaion, Ebanjelioko Samaritarren antzera, ardo ta olioaz bere zauriak garbitu ta gozitzen; jendea're bildu zan, eta sumatu zuten, Prai Manuel'ek zerbait ere mur... mur... mur... aopean esaten zuala. ¿Oleazio Santua ote zan? Baña ¿nola, Prai Manuel Legoa da ta? Beste otoitzen bat izango da. Bai; arazer esaten zuan: "Prailleak itz onak baña... Prailleak itz onak baña... Prailleak itz onak baña..."

—Obrak ere bai —erantzun zion alako batian Don Burnok.

IV

Eraman zuten jaun au bere etxera, eta bigamonean nola bait ere esku bat jak-

ren sakelean sartzean, arkitu zuan paper-
txo bat; ona zer zion:

Konsejuren bat eman
baño len iñori,
kontu nola gelditu
zindezken zedori;
etzaitezen kontuan
berandu erori,
gaitz egin diozula
zere buruari.

Guzion begietan
oraiñ da azaldu,
nola mandua dezun
antiklerikaldu;
berriz bota etzaitzan
eta oso galdu,
obe dezu mandua
alík lenen saldu.

Don Burnok saldu zuan mandoa ta
erosi zuan beste bat. Prai Manuelek bere
esku zeukan mando au, eta biak oso adis-
kide dira. Ala izan ditezela urte on askoz.

(*"Euskal-Esnalea"* 1912).

GABON-GAU BATEKO OROIPENAK

I

¡Ai ura eguna eta ura gaba!... Karlos bostgarrenaren guda, edo Karlos kintoren gerratea zan.

Gipuzkoako bigarren batalloeko konpañian batzuek geunden Lesakan (Naparroan), elurra kanpoan eta gosea barruan giñuzela.

Agintzen digu kapitanak zortzi soldaduri, jarraitzeko kabo bati eta aren esana egiteko. Arratsalde erdian baguaz erre-kondo batean aurrera eta aurrera. "Auxé dek auxe —esaten giñon soldaduak elkarri— gabon gaba, goseak, oñutsik, elurre-

tan, nora ta zertara goazen eztakigula". Alako batian "alto" egiñ giñon kabuari.

—¿Zer dezute, mutillak? —galdetu zigun berak.

—Eztegula oinkada bat ere eman nai, jakiñ gabe nora eta zertara goazen —erantzun giñon.

—Irungo baserri batean zeudek Muñagorriren mutill batzuek, eta aiek arrapatzera goazik —esan zigun kabuak.

—Eta, eztegu ezer jatekorik?

—Nonbait ere zerbait billatuko al diagu.

Sartzen gera lenengo arkitzen degun baserrian eta artiriña beste jatekorik ez genduen arkitu.

Alare talo mordo bat egiñ, jan eta zerbait ase ta bete giñanean, ez baserri batean, baizik gaztelu batean sartzeko ere prest giñan.

Aurrera ba, mutillak.

Urreratzen gera beste baserri batera, eta bazan antxe soñu, eresi edo kantu, dantza ta zarata. Agintzen digu kaboak jartzeko zortzi soldaduok etxe-inguruan,

baionetak kalaturik, eta sartzen da bera etxe-barrura, bada Irundarra ta ango berri ondo zekiena zan. Laster ixildu ziran ango soñuak, eta asi zan jendea leioetatik saltaka.

Gau oso illuna illuna zan, eta elurraren zurtasunak zerbait argitzen bazuen ere, etxe inguruan zeuden zugatz edo arbolak naikoa illun egiten zuten.

Arrapatu giñuzen bi Muñagorritar, baiña baita ere zauritu edo eritu genduen gerotako bat, itxumustuan eta illunpetan, arrapataka artan, Muñagorritarra zalakoan. Eta badakizute nola eraman bear izan nuen Lesakaraño bi aietako bat, iru ordu bidean? Lepazamarretik eskuz oratuta. Ikasle edo estudiantea omen zan, Ituiñdarra, au da, Ituiñ edo Ituren deitzen dan Naparroako erri batekoa; giza-
seme gazte asko-asko ederragorik ikusi ere ezin diteken bezelakoa. ¡Zein pozik libre utziko nion nere eskuan egon balitz uztea, alako errukia ematen zidan giza-
seme gazte ark! Baiña etzegoen nigan.

Azaldu zan Lesakara emakume ondo jantzi bat, Ituiñdarraren Ama, egiñ zituen

alegiñak bere semea libratzeko, baiño alperrik.

Andik egun gutxiren buruan, ¡ai! ez nuke esan nai, baiño, zergatik ez? ¡Ai guda guda, zori gaiztoko guda! ¡afusilatu izan zan...!

Igaro dira berrogei ta amazpiren bat urte, baiño andik onerako gabon gau guttietan oroipen onek ekarri oi dizkit biotzera samintasuna, begietara malkoak eta mingañera erregu bat Ituiñdar estudiante aren animagatik.

Martiñek 1894-an.

II

Badator gabon gaba, neretzat gogoangarria.

Karlos bostgarrenaren guda, edo Karlos kintoren gerran, Naparruako amaikagarren batalloian, bagiñan askotxo Yantzitarrak, au da Yantzi deritzon errikoak,

eta beste batzuekiñ batean andik iges egin eta joan giñan Muñagorrigana Yantzitar batzuek.

Irungo Lastaolan geunden, eta jaietan joan oi giñan andik Endarlatzera bitartean zegoan baserri batera, dantza ta jolasean denbora ematera. Gabon illuntzian ere joan giñan, eta dantzan aspertu-aldi bat eginta laster etxeratu giñan. ¡Obe izan genduen bai, orduan etxeratu giñan! Bada ustez uste gabe karlistak sartu ziran gu atera giñanetik ordu erdi baño len, eta an arrapatu zuten gure kabo furriela, Ituiñdarra, apaizetarako estudiantia, mutill oso ederra, eta izan ala ona. ¡Ai zer atsekabea artu genduen! Anairik ere ez nuen nik aiñ maiterik. Aren amak eun ontzurre eskeintzen omen zituen ura libratzeagatik. Barkazio edo indultua etorri omen zen, baño berandu. Ordu bete lenago etorri balitz, libre zan mutill gizajoa. Baiño ordurako afusillatu zuten Lesakan. ¡A gizajo gizajoa!

Geroztik beñ baño geiagotan igaronaiz Irundik Endarlatzara arrazkero egindako zalpurdi edo kotxe bidean; baita ikusirik bidearen gañeko aldean baserri

ura, oroitu ere gau artako gertaeraz, Janari eskerrak emanaz, eriotzako arriskutik atera nindualako, eta erregutuaz Ituindar nere lagun maitearen animagatik. Igaro dira irurogei gabon gau, baiño bizirik dago oraindik nere gogoan Ituindar gizajoa, eta beragatik erregutzen.

Batistak 1898-an.

III

Martiñ ill zala badira iru edo lau urte: Batista bizi da oraindik 82 urterekin, eta egunik geienetan berarekin itz egin det.

Bada Lesakan, Ola bat Biurgaraikoa deitzen dana (bi ur edo bi erreka artzen dituen) eta andik bertan zelai lau-lau bat Burtsoro deitzen dana (nonbait bi erreka elkartzen diralako, bi uren erdian dagoelako; bada bi erreka elkaturik, dijoa alde batetik eta bestetik olako alda para dijoan ura, eta erdian zelaia edo

soroa, bada guk zelaia deitzen diogunari an deitzen zaio soroa.

Zelai artan bazan orain berrogei urte, burnizko gurutze bat, gaztaiñ zugatz edo arbola bati josita. ¡Zenbat aldiz aren aurrean igaro izan nintzan (oraindik mutill gaztetxoa), beldur santu batekin, txapela erantzi, Aitaren egiñ, eta Aita gure eta Abe Maria arrendu edo errezatuaz! ¡Bai, beldur santu batekin! ¡An ill zuten Ituin-dar estudiantea aiñ ona gizajoa!... ¿Eta aren ama?

Eztakit amagatik ala semeagatik adierazi oi zuten errukitasun geiago Lesakarrak, gertaera au kontatzean.

Cuba eta Filipinetako gerratean ill dira mutill asko eta berakgatik erregutu degu. Ama askok negar egin dute, eta aurrerakoan eztakigu zer ikusteko gauden, bada zerua goibeldurik agiri da... Badator gabon eguna, badator gabon gaba. ¿Zer egin genezake? Beste erregu bat.

¡O Jesus, gure Salbatzalle maitea! Belenen jaio ziñanean, aingeruak erestu edo kantatu zuten: Gloria zeruan Jaungoikoari eta pakea lurrean gizonai. Iguzu

arren pake ori; pake egiazkoa; pakean eta elkar maitatzen bizi, eta pakean eta zure amorean ill gaitezen, erestu edo kantatu deiogun: Gloria zeruan Jaungoikoari.

1898-ko Lotazillaren 16-an.

(*"Euskalzale"* 1898).

IJITOAK LUMÈRO ZINKOAN

—¿Nola dezu izena?

—Nik, Juez Jauna, izen ederra det; nik merezi baiño obea; ez naiz lotsa esaten, bada guziz onradua da nere izena.

—Eztizut nik galdetzen izen ona dezun ala eztezun, baizik nola dezun izena.

—Bedorrek eztit galdetzen izen ona dedan ala ezdedan; baiño neronek esaten diot. Jakin beza, zerutar guziak nere tokaioak dirala.

—Utziozu zeruari geldi, eta erantzu'iozu nere galderari.

—Utzi deiogun bada; baiño lurrean tokaio gutxi izango ditut.

—Beñ edo beñ esan ezazu, nola de-
zun izena, edo bestela bazoaz bereala pri-
siondegira.

—¿Nerau prisondegira? Bai ederki
eman ere alajaiña, euskal-errian dan gi-
zonik onraduena izanta. Ez, ez; naiago
det esan nere izena, eta da... bataiatzean
jarri zidatena.

—Gizona...

—Itxedon beza, Juez jauna, apurtxo
bat, gosalduta badago, ni baiño obeki da-
go ta; nere izena da Santos.

—¿Eta izengoiti edo apellidua?

—Ezta orixe ere bertan beerakoa. Es-
pañiako zenbait aundiki-naikok, artuko
luketena da.

—Esan ezazu ba beñ, eta akabo.

—Beñ ta berriz eta milla aldiz esateko
eztaukat lotsarik, Juez Jauna.

—¿Nola da ba?

—Baldes.

—¿Baldes?

—Baldes; ¿eta bedori neri galdez?
Bertsolaria ere puskatxo bat banaiz, eta

bedorrek apiziorik balu, paretxo bat bertso alkarri botako genizkio.

—Koplak alde batera utzi ta esan eza-
zu: ¿ostu al dezue oillorik?

—¡Ai Jauna! Ni baiño esku garbia-
gokorik eztauka lurak gainean; berez
aurretikoetatik datorkigun grazia degu
ori.

—Eztizut ori esaten, baizik oillorik os-
tu dezun.

—Ez Jauna; ez oraiñ, ez len, eta ez
eun ta santa sekulan.

—Gizona, alperrik ukatuko dezue.

—¿Zergaitik?

—Or daudielako bi testigu, oillo ostu-
zen ikusi zaituztenak.

—¿Zer dira bi testigu? Bi milla ere
badaude ikusi enautenak. Sinistu beit,
Juez Jauna. ¡Zer ote da pama galtzea!
Gure aurretikoak kantatu oi zuten, eta
errazoi aundiarekiñ onela:

Zabaldurikan daukagu pama
ollo-zaleak gerala,
salda onaren zale besterik
iñor ezpalitz bezela,
ollorik iñun faltatzen bada
ijitoentzat kartzela
edo makillaz porrokatuta
erritik joan ditezela...

— ¡Ai Pilatos, Pilatos! zu ere baziñan
bat-txo, baiño oiñordekoak ere...

—Utzi itzazu kontu oiek, eta aditu eza-
zu; testigu onek dio ikusi ziñuzela zu, ollo
bat eskuetarátzen Aristegiko atarian.

—Izan diteke. Berak etorri izan nai
bazuen nigana...

—Beraz artu zenduen.

—Izan diteke.

—Baiño ¿artu zenduan ala ez?

—Artu, bai Jauna; ostu, ez.

—¿Nola da ori?

—Ara nola, guk badegu eskubidea,
bakoitzako bost kuarto artzeko egunero
nun-nai.

—¿Nork eman dizute eskubide ori?

—Ama Santisimak, bere semea Ejiton gorde genduelako.

—Ba neri Aita Eternoak eman zidan eskubidea, kartzelan sartzeko besteren gauza jabearen borondatearen kontra artzen zuena.

—Izan diteke.

—¿Izan ditekeala diozu?

—Obeitzen diot, Jauna, baiño...

—¿Zer baiño?

—Baiño... sinistu... ¡um!... Kredo ta artikulu pedekoak... bai...

II

—¿Nungoa zera?

—Leku askotakoa, Jauna.

—¿Nun jaio ziñan?

—Ni ba... Jauna... jaio... ara... amak argitaratu ninduan lekuan.

—¿Zeiñ erritan?

—Pijo, pijo esateko ere ez nago, baiño... Urnietan jaio ote nintzan...

—¿Nun bizi zera?

—¿Ez nau ikusten emen bizirik?...
¡Oi ke ateraldi!

—¿Nun zenduen zure bizi lekua onera etorri baiño len?

—¡A! Mendaron.

—¿Zeiñ kaletan?

—Kaille eternidad (1).

—¿Kale luzea da?

—Luzea ere... ez... edo bai; ara Jauna, luze adiña labur. Bedorren enterrotarioa (2) beziñ luzea ezta beintzat.

—¿Zer numero du zure etxeak?

—Lumeroa ba, Jauna, an ezta beste lumarik ikusten, olloenak baiño ta...

—Eztet esaten zer plumero, baizik zer numero.

—¡A bai! Loteria esan naiko du; ba Jauna, loteriarako jende otz-txoa gera.

(1) Calle de la Trinidad.

(2) Interrogatorioa.

Or lumerorik onena au da (*eskuiko bost beatzak kurkurtuaz*), zinko.

—Zuentzat izango da ori.

—Bai Jauna; gu probiak gera ta gutretzat ori naikua da. Berok bezelakoentzat berriz onako beste au (*bi eskuetako beatzak kuzkurtuaz*), dies.

—Begira; kopla oiei utzita, ezpadiezu erantzuten bear dan errespetoarekiñ nere galdeai, berealatik zoaz kalabozora.

—Bai Jauna, bai, ura ere gizonentzat egiña da ta, ezta izango lenengo aldia: eztedilla izan azkenekoa ere.

—¿Ezkondua zera?

—Ezkondua izana.

—Beraz aldrea illa zitzaizun.

—Ez Jauna.

—¿Ezkondua ziñan?

—Bai Jauna.

—Beraz, andrea ill ezpazaizu, oraiñ ere ezkondua zera.

—Ez Jauna.

—Nola da ba ori?

—Ai Jauna; bedori Jueza da baiño eztatizki lege guziak. Ni naiz des-ekondua. ¿Bedori?

—Zoaz berealatik kalabozora.

—Korriente; ura ere gizonak egon oi diran lekua da ta gizonak eztu lotsarik bear ara juateko.

III

—¡Ola compadre!

—Ola kartzelador.

—¿Qué vientos te traen por aquí?

—Vientos no; pies. Inquilino que palta uste aqui y...

—¿Traes recomendación?

—Encomendación sí, viva libertad y viva lúmero zinko.

—Pues, bien, en la celda número 5 vivirás libremente encerrado.

—¿Lúmero zinko?

—Sí; número 5.

— ¡Josus hombre! ¡Que asuertao soy con lúmero zinko. Es pelisidat.

IV

—Aizazu, Santos.

—¿Zer nai dezu, Anisete?

—¿Egia al da iru illebetean preso egon zerala?

—Bai, Anisete, bai; oraingo legiak Kaipasen denborakoak dirudite.

—Nik sinistu. ¿Eta zergatik artu zinduzten preso?

—Aita eta ama onratzeagatik; berak erakutsia egiteagatik.

—¿Ori ere bai? ¡Ai au mundua!

—Bai adiskidea; baiño Jaungoikoa bere bidez dabill.

—¿Zergatik diozu ori?

—Ara zergatik. Oraintxe iru urte emazteagandik aldendu nintzan, eta prisionde-

gian elkartu gera berriz, ustez uste-ga-bean.

—¿Ura ere an zegoan?

—Ez; ni sartu ta irugarren egunian ekarri zuten.

—¿Zer egin zuen? ¿Aita ta ama on-ratzea?

—Aita ta ama ez, baizik ama ta aita. Olo zaletxoa izatea beste paltarik gabeko emakumea.

—¿Eta geiagoko gabe preso?

—Badakizu gure aurrekoak zer kantatzen zuten:

Ollorik inun paltatzen bada
ijitoentzat kartzela...

—Ba, ba, oiek utzi eta goazen beste gauza batera.

—Goazen, ba, goazen, Anisete maitia.

—Orain berriro ezkondu bearrean zerate noski ¿e?

—Bai, baiño badegu alako diperentzi apurtxo bat.

—¿Zer dala ta?

—Nik nai nuke ezkondu lege zarrean, au da, lapikozar-legean, eta Premiñak berriz apaiz-aurrean, edo Elizaz, eta orixe erabaki-zai gaude.

V

¡Ai, au mundua! Pozik aundienaren ondoren atsekaberik aundiena. Santos gaxotu da ta Premiña or dabill beldurrez, ezkondu baiño len alargunduko ote dan. Baiño ¡bai zera! Jaungoikoa bere bidez zebillen, eta sendaturik Santos maitia, ezkondu nai izan zuen, baiño benetan, Elizaz; abajo lapiko-zarrez.

VI

—¡Ara berriz ateraldia! ¿Eztezula nai, Santos, eztei-aparian ollorik jartzia?

—Eztedala nai, Premiña, ez; eta milla bider ez.

—Orixe kontu polita degu alajaiñetan. ¿Noizko dira ba olloak?

—¿Asko dauzkazu eskintokian?

—Eskintoki asko dago munduan, eta olloak ere bai eskintokietan; gerok ere berri mundukoak gera; eguneroko bost kuartoak era aspalditxoan artzeko daukagu ta... lumero zinkoak sortu eztezen geldi egonean, lanerako beti prest daude, eta beragatik olloak premiazkoak dira okasio onetan; bestela esango dute, burutik nastua zeudela.

—Len ere esan zenduten.

—Egon ere baziñan, gaixo izan ziñan.

—Ez, emakume, ez; orduan nik ikusi nuen saloi andi bat ate askorekiñ; aieta-ko batek zeukan lumero zinko; idiki nuen, eta arkitu nuen bide zabal eder bat; baiño ollo ezurrez eta lapiko zar apurtuz betea, guzia aldaz beera, eta an beerenian lañua, kia ta suzko itxasua, eta an bañu-artzalle asko.

—¿Baiño zer? ¿Suzko bañuak?

—Suzko bañuak.

—¿Eta nor ote ziran bañistak?

—Geienak gutarrak, Mañex, Pello, Baptist, Errosa ta konpañia, eta beste ollo-zale eta lapiko zar zale asko.

—Aizazu ¡Santos gizajoa! ¿Bazegoan bide artan uso-ezurrik?

—Eztakit ba orixe. ¿Zergatik galde-tzen dirazu ori?

—Es ke... trukada egingo genduke, olloak utzi ta usuak ekarriaz...

—Ez, ez; ez gaitezen jarri bañu aietarako arriskuan.

VII

Saskiak egiñ eta saskiak saldu izanduzan ezkondu ziranetik aurrerakoan, Santos eta Premiña'ren bizimodua. Ollorik iñun gutxitzen zanik etzuen iñork esaten; geitzen zanik ere ez; baiño orduantxe ere, geitu baiño gutxitu obeki egiten ziralako errezeloa... baiño... ¡bai zera!... ¿Errezelua? ¡ka!... Auntza beti mendira; baiño ijitoak eztu aldaparik igo nai; ez, iji-

toa beti ibilliko da leku lauan. ¿Lauan esan det? Bai, edo oraindik obeki bostean; au da, lumero zinkoan.

1902'ko Illbeltzaren 20'an.

("Ibaizabal" 1902).

ERRETRATUA

*Obe zukean Baxilik
egondu bazan ixilik.*

I

—¿Zer berri, Baxili?

—Emen nago ernegatzen aste guzian.

—¿Zergatik ba?

—Erretratuaren zai; erri guziak badaki bialtzeko didatela, beti galdeka daukat jente guzia, eta eskribitu egiñ bearkodiot nere nagusiari, egiñ dezala mesede bialdu eraztiaz Jose Palluri, agindu zidan erretratua.

—Ondo egingo dezu.

Egia esateko, erri guzia gortuta zeukan Baxilik bere jardunarekiñ, bere erretratua gora, eta erretratua beera.

II

“Muy Señor mío: Un pabor de suplicación para Jose Pailu, para amandar a mi el retrato que me está prometerri, porque estoy ernegando con tanto tardamiento.”

Andik iru egunera Baxili zegoan beste amar lagunekiñ, eta an dator korrioa Baxilirentzako karta andi batekiñ. Idiki zuan baña etzetorren erretratorik baizik paper andi bat, imprentatua, eta nola etzeukan aldian antiojorik, agindu zion aizpari irakurri zezala; baña sermoia bezela, guziak ondo aditu zezaten. Ala irakurri zuan aizpak:

“Baxiliren erretratua, solpan:

Ille beltz eder eta mardula
artuko luke baleuka,
bartzartutzeko beti-betiko
oraiñ daraman peluka;
ederra ere izan diteke
iñork ezingo du uka,
edertasuna erosten balitz
itxustasunaren truka.

Agiñ guziak osorik dauzka
baña betilliak urdiñ,
arrigarria, persona baten
ona bi gauza desberdiñ;
badiote're Bilbon ipiñi
dituala ogei agiñ,
betille oiek belztutzen berriz
badu naikua zeregiñ.

Kejatutzen da buruko miñaz
daukala ille geiegi,
agiñaz ere esaten ditu
orrelako zenbait egi,
al balituzke siñisterazi
itz bakoitzean gezur bi,
damuko luke kontzientzian
eziñ esana bi t'erdi.

Gazeta batek baño geiago
eguneroko berriak,
berak asmatu eta esanak
gutxienian erdiak;
egun batian gezur diranak
bestean ditu egiak,
baña gauz ona, guziak dauzka
prezio baten jarriak.

Egun geiena igarotzen du
ixpilluan jai ta aste,
luzitu naia ezta milagro
dagoalarik aiñ gazte;
ogei bat urte aitortzen ditu
gorderik beste ainbeste,
sekreto oien berririk iñork
dakienik, eztu uste.

Onen ustean mundu guzia
dago berari begira,
baña guziak ikuste utsaz
beingoan aspertzen dira,
ibilli arren erromeri ta
plazatan jira ta bira,
saldu ezin dan prenda bezela
atzera dator errira.

Dantza-leku ta plaza danetan
bera da beti aurrena,
lanik asko du disimulatu
eziñik bere errena,
guziak gandik aditzia nai
bera dala ederrena,
bere burua edertu naia
da daukan gaitzik zarrena.

Senargaiak bi izandu ditu
baldin bada're gaztia,
barkillerua lenbizikua
soldadu zarra bestia,
baña diote: ¿zertako degu
pelukadun emaztia?
aurrera ere obeko degu
len bezelaxe uztia.

Apainduririk eztuala nai
baña bai ondo jaztia,
piper miña da onentzaz iñor
apaiñago ikustia;
fed-esperantzak zerbait baditu,
baña arako bestia,
apurtxoren bat badauka ere
bera ondotxo kostia.

Pazientzia asko bear du
gure Baxili tristiak,
auek entzunta ez botatzeko
tripan dituan estiak;
lertu eztediñ eziñ nitzake
esan gaurkoan guztiak,
urrengo baten bere baimenaz
esango ditut bestiak.

Zurkaizturik gelditu zan Baxili bertso
oiek aditzian. Baña noizpait ere, arnas
andi bat botata, esan zuan: “¡Ka! ¡Im-
posible!; es kibokasion, deskuido. Karta
bat egiñ bear diot José Palluri.”

“Muy Señor mío: El ertrato solpa no
es así para mí, sino para Caxill Mortzill
Tarabilla, como a mi parecido, y diga-
múste si es kibocasion para ermediar des-
kuido.”

Baña, miruste y ¡que preskura! Jose
Palluk etzion erantzun kartari.

Auzoan bizi ziran Baxiliren bi adiski-
de, Kaxill ta Zizili, aizpak. Pentsatu zuan
Baxilik, bere izena borratu bertso aieta-
tik, onen lekuan Zizilirena ipini eta Ka-
xilli bialtzea, esanaz kartestalki edo so-
brean Baxiliren izena etorri zala, baña

barruan Zizilirena zetorrela, eta por si akaso, begiratzeko bere aizparentzat ote zan erretrato ura.

Baxilik bialdu zuan ba bere ama karta edo solpako erretratuarekiñ. ¡Leku onera !

Amak jo zuan atea Kaxillen etxean deadar egiñaz: ¡Kaxiiiiill... ! Baña...

*Erantzun zuan Zizilik
emen eztago Kaxilik;
obe zukean Baxillik
egondu bazan ixillik.*

1902'ko Bagillaren 16'an.

("Ibaizabal" 1902).

ERRETRATO BERRIA

*Errazoiagaz diardun
baña ez eĩn alperrikan jardun.*

I

—¿Baxili; piperra jan al dezu?

—Bai ta... oso miña.

—Ezagun dezu.

—¿Zergatik ba?

—Mingaiñ erre, biotz erre, esan oi da
ta...

—¿Eta zer?... ¿Nere biotza errea al
dago?

— ¡Bai orixe ! esango nuke, kia dario-
la dago ta... badakizu... sua dagoan leku-
tik ateratzen da kia, eta suak erre egiten
du; Jose Pallu ibilliko da or, Jose Pallu.

—Jose Palluk artu du onuzkero karta
ederra, eman bearko dit satispasioa; bes-
tela an juango zaio enbargua. Esaten nion
kartan: satispasion o embargasion.

—¿Eta zer kenduko diozu Jose Pallu-
ri?

—Beste gauzarik ezpada, larrua, pe-
llejo.

—Pellejo zaagia ezta ba? Amaika zaa-
gi-azal egongo dira ark baño ardo gutxia-
go barruan iduki dutenak.

—Jainkoak gorde bearko du ba neri
satispasioa ematen ezpadit.

—Estutuko dala uste det urdalletik.

II

Andik iru egunen buruan korrioak eka-
rri zuan Jose Palluren

Satispasioa

Pekatu bada fama
norbaiti kentzia
atzera biurtzia
da penitentzia;
ala eman dirate
oraiñ sententzia,
Baxilirekiñ bear
da pazientzia.

Ez omen da egia
nik lendik esana,
señorita Baxili
neska zarra zana;
ala izan dedilla,
esan, nai dan dana,
baña gutxienaz da
len gazte izana.

Oraindik ezpadago
osoro zartua,
urteetan dago bai
aurrera sartua,
baña iñola ere
ez da pekatua
izatea mundura
antziña sortua.

Orain zar izan edo
lenago gaztia.
diferentiak dira
bata ta bestia,
baña ez da konbeni
disputan astia
eta betozkoturik
iñor ikustia.

Emakume oberik
eztaukala lurrak,
azal zuriagorik
ezta ere elurrak,
lodi eta mardulik
bakarrik ezurrak,
eta gañerakoak
guziak gezurrak.

Oso gaitz izan bear
du beltzak zuritzen,
alperrik nabillela
zait gaur iduritzen,
naiz Tximiñua jantzi
modara Parisen,
tximiñua beti da
tximiñu gelditzen.

Edertasunik saltzen
iñun balegoke,
kostako dana kosta
garesti naiz merke,
zuretzat pozikan nik
erosiko nuke,
erregalatutzeko
pelukaren truke.

Nere borondatea
ona da izatez,
erregiña ziñake
nere borondatez,
baita ere Santa andi,
biak bide batez,
orra fama biurtu
bertsoen bitartez.

Egiñ bearko dezu
oraiñ esamiña
erretratu au ondo
dagoan egiña,
edo egiten ote
dizun sabel-miña,
bada egia maiz da
izaten samiña.

III

“Muy Señora mía: Ahí ba un poco de porrusalda para templar nervios, que son guitarra-cuerdas paresidos. Si esta gazi-punto, echuste agua, y si esta gezatxo, sal. Ahi esta errestitusion de pama quitao, y bertsos no tienen aitzakia: no hay que pegar illetas. Si no estan de gusto mandemuste molde, y mañana mejor.—*Jose Pallu.*

Baxilik etzekian, ez non zegoan, ez zer esan, eta ez zer egiten zuan. Alper, gaizto, lotsagabe, ordi, zikiñ, lapur, gezurti, Barrabasa. Auek ziran itzikan onenak. Aotik txinparta eta kia botatzen zituan, eta begietatik su-garra.

Bizkaitar atso lodi eskale batek aditu zuan Baxiliren errosarioa, eta galde zuan nola zuan izena emakume ark. Erantzun zioten Baxili zuala eta esan zuan ondo zertorkiola.

—¿Zergatik ba?

—Basilisko erderaz, da euskeraz ersuega, eta Baxili ere zerbait ala izango da,

dirurienez; bestela ipiñi bearko zitzaion Martinika.

—¿Zergatik?

—Su asko ematen dualako.

Ari zan ixildu ere gabe Baxili aoak ekarri alian, eta esan zion Bizkaitar atsoak:

—Errazoiagaz diardun, baña ez eiñ alperrikan jardun.

1902'ko Bagillaren 30'ean.

("Ibaizabal" 1902).

DON SIMON

I

Etzan ba aiñ itxusia gure Simona ; baiña aiñ ederra ere etzan. Berak uste beziñ ederra etzuan izan bear. Bere ustetan an inguruko miñgaiñ berritxuak zioten beiñ itxusia, beiñepeñ Braulia ainbatekoa etzan. ¿Badakizue nor zan Braulia? Ispillura begira negarrez oi zegoan emakume bat. ¿Eta zergatik negar egiten zuen? Itxusia zalako. ¡Emakumea eta bere iritzian itxusia! Oraindiño ere aditu eztan gauza. ¡Nolakoa ote zan! *Qué poco* orrelakorik bere buruaz uste zuan Simonak. Ispilluak etzion ematen ainbeste *satisfazio* ere bere edertasunaz, baiña ematen zion

beste gauza batek, au da, auzoko beste gazteen mormorretak, zergatik eze, bazeukakioten bere ikusi eziñ puskatxua; edo, obeki esateko, zati ez txikia. *Ikatz-gilletzat*, *errementaritzat*, *perro-karrilleko makinistatzat* ona zitzakiala, eta onelakoxe esamesak zebiltzan bere lagunen artean; baiña ¿zergatik? Zergatik zan esan bearrrik eztago; emakume artean zebillen guzia, eta Simonak antziña ikasi zuan zer zan *inbiria*. Barre egiten zien guziaz eta or konpon. Baiña ala guziz ere bazuan Simona gureak arantza zorroztxo bat biotzan: ¿Zergatik berari deitu bear zion Simon eta Simon, Parrategiko Premiñek? Beste neskatx ergelak edozer gauza esanta ere, gutxi ardura zion, baiña Premiñek uraxe esatea... bai, eztakit... eztakit zergatik. ¿Beste bastanga pikatuak zerbait esan ote dio? Biak ere gero nerekiñ kontuan ibilli ditezke. Erdera apurtxo bat baneki, nai dedan guzia esateko muturrera, berak *entenditzeko* beldur gabe; baiña utzi, utzi; etorriko da denbora; Burdios-tik atzera biurtu nadiñean...

II

—Ama, ona emen karta.

—¿Norena?

—Mari-Manurena.

—¿Burdiosdik? (1)

—Bai, ama, bai.

—¿Zer dio?

—Ill onen ogeirako joateko.

—¿Eta *dultzeña* (2) izateko?

—Eztu esaten, baiña *dultzeña* edo *koziñera*, bietatik bat izango da. ¡Agur nere abarka zarrok!

—¿Noiz joango ote zera ba?

—Biar atera nindeke.

—¿Bakarrik?

—Emen bialtzen dit paper bat eta onekin baliatuko naiz; erakutsiaz batari ta besteari, zuzenduko naute.

Zumarragako geltoki edo *estazioan* gutxigatik etzioten eman Burdeoserako txartel edo billetea, Burgoserakoaren lekuan. Esker, erakutsi zuan paperari.

(1) Burgostik.

(2) Dontzella.

III

Etzan asarre Simonaren ama goiz ar-
tantxe; alabaren eskutitza izan zuan, eta
esaten zion nagusi etxeoandreak Donos-
tiarako asmoan zirala udan, eta aste bete
bada ere etxean igaroko zuala, erderaz
ikasi zuala eta batzu batzuen lepotik ba-
rre egingo zuela bere ustetan. Su eman
eta erretzeko ark etxean utzi zituan abar-
ka zar ta erropak.

IV

Salluente (3) eguna zan *siñaladamen-
te*. Simona amaren baserrietxetik kale-
runtz zijoan txuri txuri jantzirik. ¿Nori
buruak emango zion ura Simona zanik?
¡Eta ara zer kazulekaakarea! (4) Premin
zeturren onuntz eta nai-ta-nai ez alkarga-
natu bear zuten; baiña etzuen Premiñek
ezagutuko; ¡bai zera!

—*Muy güenas*, erantzun zion Simo-
nak, barreari eutsi eziñik, tonto zar aren

(3) San Lorenzo.

(4) Kasualidadea.

güenos dias-a aditzean; baiña *mamos* (5), ainbeste jakitea ere etzan gutxi arentzat. ¡*Qué poco* esan zion *Simón*!

Eta orra emen ere oraiñ beste *kazuelakara* bat. Orra or nun datorren bastanga pikatua. Itz egin bear diot, ez nau ezagutuko ta.

—¿*Señorito, qué hora es?*

—*Las bederatziás, señora.*

Bien; gracias; adios.

—Agur.

Orra emen berriz ere beste *kazuèlakareá*. Kontxesi ta Patxika datoz. Eluteke merezi jaramonik egitea; baiña benturaz ezagutuko naute, eta baita esan ere arrotxo nabillela. Ez, eztegu asarrerik bear, itz egingo diet.

—¡Ola gaztetxoak! ¿zer berri aspaldian?

—¿Nor degu gero berau? ¡Ai, ai! *Simona*... ondo ta zu.

—*Bastante* ondo *Jaungoikoari graziak*.

—¿Eta *Burdios* aldian oitu ziñan noski?

(5) *Vamos.*

—Enintzan joan Burdios'era; bidean nijoala gogoak eman zidan Burgosera joatea, eta ara joan nintzan.

—Eta ¿zer deritzozu lengo zure leku zarrari?

—Tristetxoa... baiña bertakoak gera ta... Ikusten dedanez jendea zerbait *atrastua* dago emen.

—Badakizu ba, bazter onetan ez gera Burgos'en bezela.

—Ez nunbait, ez. ¿Badakizute Premiñek ez nauala ezagutu?

—Ezta arritzeko; gerok ere etzinuzagun ezagutuko zedorrek itz egin ezpaziguzun.

—Lontziok berriz (au zan bastanga pikatua) itz eginta ere ez nau ezagutu.

—¿Itz egin dezue Lontziorekiñ?

—Bai, galdetu diot: ¿*Ke ora es?* eta erantzun dit: *Las bederatziás, señora.*

—¿Eta zer esan nai du *Korasek*?

—Ze ordu dan.

—¿Eta bazekian Lontziok nola erantzun? Ezta gutxi.

—Eztit ordea ondo erantzun; ark erantzun bear zidan, *las nubes*, zergatik eze, bederatzi da *nube*.

—Bai baiña, guk ¿zer naizu ba jakitea? Neronek ere enizun gauza zuzenik esango; *nubes* odeiak ziralakoan nengoan.

—¡Bai zera! Ori *iñorantzia*!

—¡Zer naizu ba...! ¿egia al da, serbitzen aspertuta bizipide berria artzera zoazena?

—Zerbait ere izan bear du. Nik oraindik ere enuen nai baiña besteak presa duta...

—¿Eta nungoa da? ¿Burgoskoa?

—Ez; Galitziakoa.

—Gallegoa beraz.

—Ala da, baiña oso *piña*.

—¿Zer *opizio* du?

—*Sententziadorea*.

—¿*Jueza*?

—Zerbait ere orrelakoxea da.

—¡Demontretan eztezu kolpe txarra egin! Atsegin degu orrelaxe ikusteaz, eta urte on askotako izan zaitezteela.

—Eskerrik asko, eta orain meza nagusira noa, eta belutxo izango ote dan beldur naiz.

—Ez; garai onean zoaz.

—Agur bar.

—*Ario.*

(*Trágala trágala* zioan Simonak bere artean.)

V

Ordu erdi baiño len elkarrekin zeuden Premiñ, Lontzio, Kontxesi ta Patxika. Beren mingaiñak etzeuden geldi. ¡*Galiziako Juezaren Señora Don Simón!*... bai noski, ederki eman ere! Baiña egiaz, ematen zien ardura apurtxo bat, Simona beltza *sententziadore* edo *Juezarekin* ezkondata ikusi bearrak. ¿Zer izango ote zan? ¿Nola? ¿Ziriren bat sartu ote zien? Bai; ziria sartu ziena, eta seiren bat illabetean gogortxo iraun zien ziri onek.

Lasaitu ziran beren barruak Simonaren berriak, ziran bezela, jakitean.

Bizi zan ezkondurik Galiziako erri batean, eta bere senarra zan *Tio Tumboiro*, ez *sententziadorea*, baizik *sustantziadorea*. Jai egunetan ateratzen zan kalez kale, urdai zatitxo bat, listariarekin lotuta, eskutik zintzilik zuela, eta deadar egiñaz: *el sustanciador*. Ondo bizi ziran *etxadi* edo familiak deitzen zioten. Joaten zan, eta sarturik urdai zatia lapikoan, asten zan *Ave-Mariak* errezatzen. Ateratzean, Ave-Mariarik ainbat ardit ematen zioten, eta au zan bere ogia irabazteko bidea. Orra zer zan Galiziako jueza, ainbeste burukomiñ ematen ziena, ez aren *kastiguren* bildur ziralako, baiña bai Simona beltza *Señora* biurturik ikusteak emango zeikien arraren beldurrak.

VI

Andik bi urtera, Urkiolan San Antonio egun batean, Elizatik eta bide-erreal bitarteko une batean gazte batzuek zebiltzan dantzan itxu-soñuan. Gizaseme zaar txo itxu edo gutxienaz beiñepeñ lausoa zan bat zerrabetarekiñ, eta emakume luze

argaltxo bat, baiña ez zarra ere, *tumbada* edo *panderua* jotzen, aurtxo bat bizkarrean loturik zuela. Bi senar-emazte gazte-aldia ziran dantzan zebiltzanak. Bakarrrik emakume aurdunak kantatzen zuan, ara nola:

*Toca toca muñeira
que este son gente nolbe
bailadores hermosos
que pagan dolbe.*

¿Badakizute nor edo nortzuk ziran dantzariak? Premiñ eta bere emazte Kontzesi; Lontzio eta bere emazte Patxika. ¿Eta soiñu-joilleak? *Sustantziadorea* eta Simona.

¿Eta soiñu-joilleak eta dantzariak ez ote zuten alkar ezagutu?

Eztakigu; baiña dantzaldia amaitzean Lontziok egiñ zuen ujuju edo lekaio aundi bat, eta Premiñek deadar egin zuen: *Viva Don Simón.*

(“*Ibaizabal*” 1902).

ANDRE GAZTEA ETA NESKA ZARRA

I

Sagardotegiko atian azaldu zan igande goizean erdarazko iragarri edo *anunzio* bat, era onetan:

“Gran puntzion de bertsolaris mujeres. Un bieja sin kasar, y una joben sin biejar, casara. Materia sakatrapus. En las kuartropunto tarde. Entrada de kompian-tza, sin pagar.”

—Krixan (1), zer esan nai du iragarri orrek?

(1) Crisanto.

—Eztezu ulertzen edo entenditzen, Uxabi?

—Ez nik.

—Ba esan nai du, gaur arratsaldeko lauretan bertsoetan jokatzera dijoazela.

—¿Nor ote dira?

—Bi emakume: bat andre ezkondua, eta bestea neska zarra.

—¿Izenik eztu jartzen?

—Ez: baña omen dira, andre ezkondua Baxakatua; eta neska zarra Ziraurina.

—¡Ai zer pariak muserako!

—Ederrak.

—¿Nor dute Juez?

—Don Braulio.

—¡Ara bestia!

—¿Bestia al da ura?

—Diot ba...

—Kontu gero; ¡um! erdalzaletua dago aberastu zan ezkerokoan ta, "bestia" deitzen badiozu, eta berak erderazkotzat artzen badizu...

—“Bestia” esanta're ba, eztakit gezur andi-andirik esango ote diodan; anka biko bestiak ere izan oi dira ta...

—Ba, kontuz ibilli zindezke.

—¿Eta nork ipiñi du iragarri ori?

—Don Brauliok.

—Ba, ba, beraz izena jarria dauka: anka biko “bestia”.

II

Arratsaldean an zeuden sagardotegian, upelaren ondoan, Don Braulio, Baxakattua (andre ezkondua) eta neskazarra (Zirauna). Iruren artian bazeramaten upela maria-beran. *Sin-pagarreko entradarekiñ* ere jende asko sartu zan. Lauren trangedan, asi ziran bertsolariak:

Andre ezkonduak neska zarrari:

Empleatzen ez bada
gazterikan neska,
pasa bearko ditu
makiña bat kezka ;
burua txoraturik
senargairik ezta,
orra azkenerako
neska zarren pesta.

Neska zarrak andre gazteari :

Gazterik ezkonduak
ikusten ditut nik
beren bizimoduaz
ondo asperturik ;
senarraren maleta
eziñ eramanik,
neska zarrak ez dute
orrelako lanik.

2/ Estimazio gabe
dago neska zarra,
askok egiten dio
burla eta farra,
bera ona bada're
izena du txarra,
konsolatzeko badu
zerbaiten bearra.

Ardurarikan eztit
ematen izenak,
kontua daukakigu
gauzaren izanak;
ezkonduak sarritan
dituzte zezenak,
konsolatutzen naute
orla dabiltzanak.

3/ Beti ezkondu naian
ta beti alperrik,
emaztetzat eztu nai
iñork neska zarrik;
zergatik eztan bear
etxean alperrik,
bizi bearko dute
gaixoak bakarrik.

Ezkondu eta ondo
izanik lenengo,
osoro aspertua
urte bigarrenko:
—Or konpon zaitte, gizon,
igesi naiz juango,
¡ai Jaungoiko maitea
neskazar banengo!

4/ Libertadian dabiltz
aizia bezala,
baña beti argal ta
zimurra azala:
oso beltza da neska
zarraren itzala,
argandik Jaungoikoak
libratu gaitzala.

Libratu naita ere
uztarria gogor,
nai ta nai ez dezu zuk
egon bearko or:
andrea ¡ai-ai-ai!-ka
eta gizona gor,
neska-zarrik orrela
eztaukazu iñor.

5/ Gauza danetan berak
nai luke nagusi,
besteren onik berriz
eziñ du ikusi:
beti beria eta
al bezela bizi,
oraindik eztu iñork
neska zarrik ezi.

Emazte gazte asko
daude ikasiak
artzen jipoi eder ta
ondo mereziak;
neska zarrak ez gaude,
Jaunari graziak,
ezkondu oiek beziñ
ederki eziak.

6/ Apaintzeko egingo
ditu alegiñak,
ondo orraztu eta
garbitu agiñak:
beztuaz betilliak
ta ille urdiñak,
lanak ematen dizka
edertu eziñak.

Senar alporja baten
zera emaztia,
txima arroak eta
arpegi tristia:
soñeko oso zar bat
doi-doian jaztia,
zure apainduria
ori da guztia.

7/ Inbidiaz erretzen
dauzkazu erraiak,
ia urtuan berriz
zauzka errabiak;
dote ta arrioa
dira oiek biak,
usai txarra dizute
sumatzen galaiak.

Ezkonduen inbidiz
dauden neska zarrak
eztakizkite ondo
oien sasi-larrak;
zelo ta aserreak,
suak eta garrak,
pagatzen dute andre
gaixoen bizkarrak.

8/ Jakiñ-miñez dauzkate
biotzak erriak
ibiltzeko mingañez
auzoko berriak:
batzuetan gezurrak
bestetan egiak,
neskazarrak onetan
dira geiegiak. .

Gizona zurrutian
trabenan zorretan,
ura etxera nairik
andrea lorretan;
eta gero makilla
onen ezurretan,
ezta ikusten neska
zarrik lan orretan.

9/ Zure bizimoduaz
kontentu bazera,
naikua edan degu
ta guazen etxera;
biurtutzeko bigar
goizian atzera,
beste dozen erdi bat
bertso botatzera.

Puntzio au izan da
osoro luzia,
baña gure autua
dago ikusia;
nola nik irabazi
dizudan auzia,
biba Don Braulio ta
lagundi guzia.

III

Neska zarrak, "*biba Don Braulio*" esatean, jo zuan goitik bera Jaun au, eta sartu zion sorbaldetaraño bere kapela, tximiñia zirudiena, eta gizajoak, argia itzali zalakoan, esan zuan "*Gabon, Jaunak*".

Uxabik bazter batetik erantzun zion: ¡A, gizajo-gizajoa... anka biko bestia!"

Krixanek berriz kantatu zuan:

Bata Baxakatua,
bestea Zirauna,
oien Jueza berriz
Don Braulio Jauna.

Uxabik:

Bi Bertsolari egiñ
dutenak batzarra,
dira andre gazte bat
eta neska zarra.

1902'ko Abenduaren 14'an.

(*"Ibaizabal"* 1902).

AITONA TA BILLOBA

ASMO BERRIA

—Ez nauk ba egongo aurtengo udan tren orixe ikusi gabe. ¿Zer derizkiok, Joxe Mari?

—Gazteago zeralarik eztezu ikusiko.

—Larogei ta sei urteko gizona Euskal-errian bizi, ta ¿trenik ikusi gabe?

—Beste larogei ta seian ere bizitzeko papera egingo nuke nik, trenik ikusi gabe izanta're, bizi al banedi.

—Ni ba enatxiok ondo iltzeko're, eta dana dala, ik laguntzen badirak, datorren astian juango gaituk Donostia'ra.

—Bai, aitona, bai; baña beste lagun bat ere bear degu.

—¿Zer lagun?

—Poltsa.

—Ontzurre bat beñepeñ badiat eta...

—Naikua da; biok juango gera, di-
zun bezela, datorren astian.

Etzetorren Joxe Mari'k nai beziñ las-
ter *datorren aste* uraxe.

Ontzurre uraxe aldentziak miñ ematen
zion aitonari, baña beti ari begira ez ego-
teagatik, erabaki zuan, bi egun barru Do-
nostia'ra juatia.

Aitona ta billoba
bigaramonian,
sartu ziran Arrua'n
lenengo trenian;
arriturik aitona
trena eldu zanian...
gutxigatik gelditu
etzan andenian.

TRENIAN

—Aizak, Joxe Mari, ¿zer esan nai dik
botoi orrek?

—Alarma.

—Etziok ondo.

—¿Nola bear du ba?

—A las armas.

—Ixillik zaude.

—Eu ago; ni soldadu izana nauk, eta “a las armas” agintariak esatean, soldaduak armak artu ta prest jartzen dituk.

—Eztezazula orrelakorik esan, barre egiñ ezteizuten.

—¡A gizajoa! I oraindik umea aiz, baña ni zarra, eta i jaio orduko banitxekizkian nik gauz auek.

Onetan eta orretan, aitonak estutu zuan botoia, gelditu zan trena, eta bi guardia zibill zetozen kotxez-kotxe, galdetuaz, tinbria nork jo ote zuan, eta aitonak esan zion Joxe Mari'ri:

—¿Ikusten dek nola datozen gizon oiek beren armarekin?

—¿Zergatik ote datoz ba?

—Nik “a las armas”-ko botoia jo dedalako; orregatik esaten diat “alarma”-ren lekuan “a las armas” jarri bear litzakiala. Sinistu zak orain aitonaren esana.

Eldu ziran guardia zibillak aitona zegoan kotxera, eta onek aitortu zuan berak jo zuala tinbria.

—¿Zertako? —galdetu zioten guardiak.

—Mutill koxkor oni erakusteko gauzak nola diran —erantzun zuan aitonak.

—Merecía este viejo... (guardiak).

—¿Meretziña a mí; gracias. No kiero jiringaciones. Tengo buen salut.

Barre egin zioten guardiak, eta orduan aitonak esan zien:

—¿Erreñir antes y erreir agora? ¿Asi es promalidat? Pazientzia're anditxoa bear det zuekin —zion aitonak, eta toxa-tik pipa belarrez beteaz asi zan kantari:

Berriketa asko ta
gauz onikan gutxi,
txorakeri oriek
bear dira utzi.
Aiton zar onék ditu
gauz asko ikusi,
zuek baño obeki
daki nola bizi.

DONOSTIAN

—Aizak, mutiko, pipak ezтик sabelik betetzen.

—¿Zer esan nai dezu, aitona?

—Zerbait jango nukela.

—Ostatuaren batera juan bearko degu
ba.

—Bai, ta onenera.

—¿Ezkurra'nera juango ote gera?

—¿Zer? ¿Donosti'ra etorri ta ezkurra
jatera? ¿Zer uste dek, txerriak gerala?

—Ezkurra, ostatuaren izena da.

—Izenaren modukoa bada, eztek izan-
go gaiñ gañekoa.

—Ezkurrik eztingute jaten emango, ba-
ña gerok atera bearko degu ezkurra.

—¿Nundik?

—Ontzurretik; bera urtu bearko de-
gu.

Ontzurrea urtzea
ezta atsegiña,
baña gastatzeko da
ura're egiña;
txarragoa litzake
gastatu eziña...
Jaunak emango digu
bizitzeko diña.

¡AGUR!

Ondotxo bazkalduta bazijoazen aitona
ta billoba trenera, eta aitonak esan zion
billobari:

—Donostiari agur egin bear zeoat.

—¿Eta ontzurreari ez?

—Ontzurrea jua uan.

—Baña Donosti barruan egongo da
oraindik.

—Biei egingo diet ba —esan, eta bota
zuan ondorengo bertso au:

Antziñatik nai nuan
nik zu ikustia,
eta orain pena det
ain laster uztia.
Ederra bazera, bai,
baña gareztia...
¡agur, ontzurrea, ta
agur, Donostia.

(“*Euskal Esnalea*”, 1917).

MARIATXOREN LOREAK

I

Mariatxo zan sei urteko neska txiki eder bat, azal zuri-gorria larrosaren antzera, begi urdiñak eta urre-kolorezko illea zituana, eta auzo guziak maite zuana. Bere aita ta ama illak ziran, eta amonarekiñ bizi zan. Eztago esan bearririk zenbat maiteko zuan amonak.

Egun batean egiñ zion umeak amonari, onek asko uste etzuan galde bat, esanaz:

—Amona: ¿ez al degu guk amarik, Josetxok, Martiñak, Pilipek eta Juakiñak bezela?

Amona, ustez-ustegabeko galdeera onekiñ gelditu zan zer erantzun etzekiala; baña ixill-une baten ondoren, bi malko

begietatik ixuriaz eta laztan bat bekokian emanaz, erantzun zion:

—Bai, enetxoa; zuk ere badezu ama, gaixo orrek.

—Eta ¿nun da ba?

—...zeruan.

—¿Noiz etorriko da?

—¿Zer nai zenikio?

—Asko maite dedala esan, eta laztan asko eman.

—Ezta etorriko zerutik, baña gerok ara juango gera.

—¿Noiz ordea?

—¿Noiz nai zenduke?

—Nik, laster.

—Eska zaiozu ba Ama Birjiñari.

—¿Ermitatxoko aldarean dagoanari?

—Bai, aritxi.

—Eskatuko diot ba.

II

Beiak zaitu, eta galtzerdia egiñ: ori zan Mariatxoren lanik andiena.

Amonak ikusten zuan, aspalditxoan umeak etzuala lenago ainbat galtzerdi egiten.

—¿Zertan igarotzen ote zuan ba denbora?

Egun batian zaitu nai izan zuan. Juan zan beiak zebiltzan belar-zelaira, eta etzuan arkitu umerik; juan zan andik urrean zegoan ermitatxora, eta an arkitu zuan Mariatxo belaunikaturik bi eskuak bular-aurrean bildurik, begiak itxi ta burua makurturik, Ama Birjiñaren aurrean. Ikusi ezpalu bezela, amona etxeratu zan, esaten zuala bere biotzean: auxe da gure aingerutxua, gure premi-aldietan bear ditugun laguntzak iristen dizkiguna.

Sortu zan reboluzioa; Euskalerrian ere izan ziran baliente batzuek eta Ermitatxoak ere izan zituan bere etsaiak. Tellatu ta ate berria egiñ bear zitzaizkiolako aitzakiarekiñ, zarrak kendu ta berririk egiñ ez, gelditu ziran lau paretiak, eta andik laster sasia ta larra.

Baña Mariatxok egiten zituan bere erreguak betiko lekuan, lau pareren erdian, sasi artian izanta ere. Emezortzi urterekiñ ill zan gaixoa aingerutxo bat be-

zela bularreko gaitzarekin, bere amaren moduan. Andik zortzi egunera ill zan amona ere, eta biak juan ziran, bata bere ama laztantzera, eta bestea bere alaba eta illobatxoaren ondoan betiko zorioneko izatera.

Ermitatxo sasiak eta larrak artu zuten, baña an erdi aldian azaldu ziran lore zuri-urdiñ oso polit batzuek, eta "Mariatxoren Loreen" izena ematen asi ziran ango jendeak, eta gaur ere alá deitzen diete, au da, "Mariatxoren loreak".

¿Eta zergatik? Mariatxo zanaren begiak eta lore aiek kolore berdiña dutelako, eta ume, edo obeki esateko, aingeru ark ixuritako negar malkoak lore biurturik erne ziralako. Ala diote. Birraldaturik lore aiek, beren aziak gorde ta ereiñik, Mariatxoren loreak ugaritu ziran auzoera guzian, eta ezta an etxerik bere baratza-
ren ertzen baten lore oietakorik eztuenik.

Ermitatxo berritu zan, Ama Birjiña berri oso eder bat ekarri ere bai, eta Maia-
tzeko jai-artsaldetan an oi dijuaz neska gaztetxo guziak lore oiekiñ egintako sortak Ermitatxoko Ama Birjiña berri ederrari eskeintzera.

Juaten bazerate Maiatzaren azkeneko
igandean Ermitatxora, adituko dezute no-
la neska gaztetxo aiek kantatuko dioten
Ama Birjiñari.

Orra, Ama maitea,
Maiatza amaitu,
gogorazio onek
samindutzen gaitu
zaizkigulako egun
ain ederrak aitu,
emen etsai gaiztoak
ez gaitzan garaitu,
arren, ama maitea,
zuk gaitzazu zaitu;
eta gure biotzen
tristurak alaitu,
zukanako jaiera
emen dediñ geitu;
zu alabatzen gera
egunero oitu,
zuri nai genikizu
lurrean obeitu,
eta zure ejenplo
ederrak jarraitu,
eztezagun anima
pekatuaz loitu;

¡Ai, al bazinduzkegu
nai adiña goitu
eta Mariatxoren
loreaz koroitu!
Agur, Ama maitea,
alabaz oroitu.

(*"Ibaizabal"* 1902).

IJITO BATEN TESTAMENTUA ETA KONSEJUAK

I

— ¡Ai, Maixepa! Gaizki nago; testamentua egiñ bear det; ekarri ezazu Eskribaua.

— ¿Zertarako? ¿Zer dezu testamantuan uzteko?

— Benturaz berak utziko dit neri.

— ¿Nork? ¿Domeniñok? (1)

— Diot ba... benturaz...

— ¿Ez al dakizu zer esaten zuen Erramona zarrak?

— ¿Zer esaten zuen ba?

— Domeniño, bei antzua bezela zala.

— ¡Ai, Maixepa, Maixepa! beia jeisten eztakienarentzat, bei guziak dira an-

(1) Don Benignok.

tzuak. Datorrela datorrela lenbaitlen Eskribaua.

—Ondo da... aizak, mutiko; ua eskribauagana eta esaiok etorri dedilla agudo.

—Tan... tan... tan...

—¿Nor da or? ¿Zer nai dek mutill?

—¿Bedori da Eskribaua?

—Bai.

—Betor ba agudo testamentu bat egi-tera kaballero batengana.

—Ago puxka batian, eta beriala nauk or.

Kaballeroaren izena aditzean, bereala apainduta abiatu zan Eskribaua, mutikoa aurrean giari zuela; baño egia esateko, arlotetxoa iritzi zion etxeari, kaballero batena izateko: estalpe nolabaiteko bat, zuma batzuek, saski bat edo beste, lapiko bat sutan, an bazter batean, eta mando aska batean, manta batzuekiñ bildurik, gizon beltz aundi bat.

—¿Badator Eskribau Jauna?

—Bai, banator ba.

—Ongi etorria izan dedilla, Jauna, etxe santu onetara.

—Eskerrik asko.

—Testamentua egiñ nai nuke ta esango diot itz gutxitan nere deseoa; zaldi bat, asto bat eta aizturra (2) pare bat dira nik dedan guzia: zaldia emaztearentzat, eta aizturrak bedorrentzat, testamentua egite-aldera.

—¿Zertako ditut nik aizturrak?

—Ara, Jauna; beatz-azkalak moztu ta orrelako lanetarako oso politak ditu.

—Ba eztitut bear.

—¿Zenbat nai du ba bedorren nekeagatik?

—Amar peseta.

—Eztet ba ardit bat ere nerekiñ, baño artzeko batzuek baditut.

—Onak badira artzeko oiek...

—Bai, Jauna, bai; besterik ezpada, berotzeko bada ere...

—¿Nun dauzkazu?

—Ataunen.

—¡Otra!... De Herodes a Pilatos...

—Y de Eskribaús a Pariseos... ¿e?

(2) Aizturrak = Guraizak = Artazizak = (erderaz = tijeras).

—Tira ba, tira; guazen aurrera.

—Ara ba, Jauna; ba'itut artzeko berreuntxo bat...

—¿Zer berreun?

—Berreun... eztakit ba bedorrek naiko ote dituan...

—Gizona: txanponak izanta ere, berreunera ezkeru, zerbait izango da.

—Esango diot ba, Jauna, argiro. Ataunen dauzkat artzeko berreun palo. Bedorrek artu nai balitu...

—¿Nik? ¿Zer dala ta?

—Diot ba... nai balitu...

—¿Zergatik eztituzu artu zedorrek?

—Lotsaz; orra esan egia; beste erri baten izan balitz ere... baño ¡Ataunen, ainbeste senide dauzkagun errian...!

—Etzaude zu kaballero txarra.

—¿Kaballeroa? Bedori adiñakoa bai beñepeñ.

—¿Nundik?

—Ara nundik. Nere denbora guzian kaballo-tratuan bizi izandu naiz, beragatik uste det ondo merezia dedala kaballero-tituloa.

—Banua berealaxe emendik, baño pagatuko didazu.

—Ez bedi aserretu, Jauna, amar peseta gora bera. Emango diozkat konseju batzuek, ez amar baizik eun peseta baño geiago balioko diotenak, ondo gordetzen baditu.

—Guazen ba, guazen orretara ere.

—Betor nere ondo-ondora.

—Ona emen nun naukazun.

—Lenengo konsejua. Ez bedi beñere piatu ijitoakiñ nerau aurrengo naizala.

—Zuk esan bearrik eztet orretan.

—Beldur naiz ba, esanta ere, premian arkituko ez ote dan berriz esateko.

—Ia beste konseju bat.

—Bigarrena. Ijitoak ezer ostutzen badiate, ez joan aien ondoren.

—¿Zergatik ez?

—Ostua ez du eskuratuko, eta gañera kastatu egingo du.

(Emen oso ixilik eman zizkion beste konseju batzuek ere bost edo sei minutuan; baño eztakigu zer. Gero galdetu zion Eskribauak:)

—¿Beste konsejurik badezu?

—Ez, Jauna. Gorde bitza ondo oiek, eta asko ditu oraingo.

—Agur ba.

—Ario, ondo bijua.

II

Etixeratu zan Eskribaua, eta oartu zan urrezko erlojua palta zitzaiola; eta suak arturik, juan zan kaballeroaren Palaziora, eta itzik egiñ gabe, ari zan kaballeroaren oia errekatzen; onetarako makurtzian, bere arpegia jarri zitzaion kaballeroaren gañian, baño puska bat goraxeago, eta gorbatarekiñ jotzen zuan kaballeroaren aoa. Gorbatan zeukan urrezko orratz eder bat, eta kaballeroak ortzakin oratu oso kurioso, eta atera zion orratz ura miñik egin gabe. Eskribau Jauna etxeratu zan len baño ere txarrago.

III

Kaballeroak ikusi zion Eskribauari eraztun eder bat beatz baten, eta zai zegoan berriz agertuko ote zan uraxe eskue-

taratzeko deseoz, baño etzan geiago agertu; bada damutan omen zegoan kaballeroren konsejuak berandutxo ikasi zitualako. Kaballeroa berriz penaturik, berak nai baño len ikasi zitualako.

IV

Liburu azal guziz ederdun bat agerizan Eskribauaren etxean, gañean izkira edo letra ederretan zeukana: Ijito baten testamentu eta konsejuak.

Lenbiziko orrialdian berriz zeukan eskribiturik:

Ijitoaz piatzen
diraden gajuak,
eramango dituzte
petardo bapuak ,
baten testamentua
eta konsejuak.
kosta zaizkit urrezko
orratz-erlojuak.

1902'ko *Jorraillaren 6'an.*

(*"Ibaizabal"* 1902).

ZEZENKETA

Euskal-esnalea: (1) eztezu istillu txarra jarri mutil-zarren artean zure zezenketa orrekin. ¡Onak dabilz ba! Lengo egunian bildu ziran Txingor, Tximista, Bakallo, Kakutei, Belarri, Tropel, Tripa, Pipermin, Bizkaño, Muxugorri, Saieski, Trapu, Lepoluze, Aketo, Paxano, Malatrasa, Ollargi, Esteluze ta Belarriepel, ta berebiziko batzarra egin zuten.

Bildu zituzten erri guztiko makilla ta kolorezko paperak banderillak egiteko; atera zituzten oietatik oe-gañoeko gorriyak; lapurtu zituzten ikulluetatik zaldi zar guziyak, eta an ziaztik toriatzalle sartu biar dutela ta toriatzalle sartu biar dutela.

Batzarre bat egin zuten; banekian nik arontz joan ezkerro, zer aditua ta zer esa-

(1) Garai artan (1914) amabostean bein agertzen zan revista edo aldizkaria. Artan atera zan **ZEZENKETA** au.

na izango zala, ta ara joan nitzan ponografo eder bat besapian artuta ta Illunpe potograpistea nerekin nuala.

An izan giñan biyok, batzarrean eta gero zezenketan. Toki ayetan zer gertatu zan nai badezu jakin, irakurri esatera nuana.

Mutill-zarren batzarra

Txing.— ¡Jaunak!

Tximist.— ¿Nun ikasi ote du Txingorrek orren piñ itzegiten “Jaunak” guri deituaz?

Txing.—Gobiernua kontribuzioa botatzera dijoakigu.

Tximist.—Bota bear, gu bezelako Jaun batzuei.

Txing.—“Jaunak” geralako ez.

Tximist.— ¿Zergatik ba?

Txing.—Mutill-zar gaudelako.

Kakuteik.—Ezkondu ta kittu.

Txing.— ¿Norekiñ?

Kakut.— ¿Or eztaude ba dozenaka, Joxepa Txepel, Mari Txori ta beste amai-ka milla neska zar?

Txing.—Mari Txorik esan omen zuan juan dan igandian, gutako edozeiñekiñ ezkondu baño lenago, prakak jantzi ta soldadu juango zala.

Trapuk.—¡A tonto zarrak!

Tripak.—Nork eta Trapuk esan bear guri “tonto zarrak”.

Trapuk.—Bai esango're. ¿Ez al dezute irakurten EUSKAL-ESNALEA?

Beste guziak.—¿Zer da EUSKAL-ESNALEA? ¿Lo dagoana esnatzeko asmazioren bat?

Trapuk.—Bai.

Beste guziak.—Gu ez gaude lo.

Trapuk.—Ez esna're. Or dabil albistari ori bazter danetan esaten, urte berriz ezkondu nai duten mutill-zar guziai dotia ematera dijoala. Eta ori eztakiten mutill-zarrak, ¿esna daude?

Txing.—¿Egia ote da ori?

Trapuk.—To; irakurri zak EUSKAL-ESNALEA'ren azkenengo zenbaki edo numeroa.

Txing.—¡Arraiye arraiyia! Egia dek; zezenketa edo korrida andi bat ematera

dijoala: orixe dala alderdirik egokiena diru asko ta errez irabazteko, eta mutill-zarrentzat dotia áteratzeko, korrida ori eman nai lukeala.

Guziak, txalo joaz: ¡Abeajondeiola EUSKAL-ESNALEA'ri eta protxu on degiela Joxepa Txepel, Mari Txori ta beste amaika milla neskazarrai!

Txingor, Tximista eta Kakutei,
Trapu, Tripa eta Tropel,
ardo zaleak, edateko lainñ
aste batian bi upel.
Muxu-gorria, Pipermiñ, eta
gañera berriz Saieski,
oiek orrela ondo badabiltz
mundua eztabill gaizki.

Mutill-zarrak eta EUSKAL-ESNALEA

Mutill-zarrak.—Irakurri degu zuk argitaratu dezun idaztia.

Euskal-Esnaleak.—¿Zer iritzi diozute?

Mutill-zarrak.—Oso ondo; baña gerok egingo genduke toriadoretza, geiago irabaztearren.

Euskal-Esnaleak.—¿Eta badezazukete?

Mutill-zarrak.—Bai, egiñ degu aproba.

Euskal-Esnaleak.—¿Nun?

Mutill-zarrak.—Donostian. An esan digute, antziñako Kotxarasen (1) kuadrilla adiña bagerala.

Euskal-Esnaleak.—¿Nork esan dizute ori?

Mutill-zarrak.—Korridan begira egon zan toriadore batek; gero apaitan ari ginañala, esan zigun.

Euskal-Esnaleak.—¿Erderaz ala euskeraz?

Mutill-zarrak.—Erderaz: estos trabajar bien kon kutxaras.

Euskal-Esnaleak.—Ondo da. Nik ekarriko ditut ba zezenak, eta gañerakoak zuen kontu.

Mutill-zarrak.—Ondo da.

Ekarriko ditugu
zezen beltz naparrak,
laster astindutzeko
gure mutill-zarrak.

(1) Cúchares.

Zezen-plazan (I)

—¿Gobernadoria al degu jaun ori?

—¿Gobernadoria? Bai ederki eman ere.

—¿Nor da ba?

—¿Ez dizut, ba, lenago ere esan? Txingor da ori, Txingor.

—¡Nork esango zukean udaren erdian txingorra ikusiko genduela plazan!

—Oraindik gauza arrigarrigoak ikusiko dituzu gaurko zezenketa ontan.

—Ara, ara Txingor toreatzen. Gezurra zirudik Mendaron jayo ta ainbeste jakitea...

—Jakin, jakin... bazterretik ari da toriatzen. Bildur pixka bat izan egingo du orregatik ¿e?

—Bazterretik... al bezela. Zuk ere, bi adar zorrotz oyek gertu ikusi ezkerro, bi-llatuko zenduke baztarra.

—¿Eta ez al dituzu aditzen jendearen deadarrak?

—¿Zer diote, ba?

—Ara gizona. A la kartzel, a la ka... a...rtzel.

—¿Zergatik ba?

—Erdira ateratzen eztalako.

—Badijoa...

—¡Viva salao...! (*Jendeak*).

—Baña ¿nora dijoa gizajoa?

—¿Zer ba? Erdira. Bestela...

—¿Bestela zer?

—¿Zer? Jendearen deadarrak...

—¿Eta zezenaren adarrak?

—Ara, ara... arrapatu du gizajoa...

Garraxika dijoa.

—¿Zer dio, zer dio?

—Ia, ia, ixo...

Kartzelan asko daude
oye ederretan,
zezenak narabill ni
larri adarretan.

Zezen-plazan (II)

—Orixe da gizon lerdena. ¿Gaztañak biltzera ote dijua? Arbolara igo gabe jextxiko ditu gaztañak, aga luze orrekin.

—Ixillik zaude, emakumea. Orrelako gizon apañik ¿ikusi al dezu gaztain-biltzen?

—Apaña, apaña... Apainduria bai, baña pitxi utsezkoa; aizia buruan eta ibilli munduan.

—¿Ezteritzazu aberatsa dala?

—¿Aberatsa? Gaurko eguneko aberatsak praka luzetxoagoak ibilli oi dituzte, galtzak atzian zulorik badute estaltzeko re, baña orrek, gizajo orrek, ezingo du.

—Baña ori pikadoria da.

—Bai zezena ere. Aren adarrak atzetik pikatzen badu...

—Ordia ori zaldi gañian joango da zezenagana.

—Zaldiak nai badu.

—Nai bearko. Bestela... Ara, ari zayo makilladaka xankame ura. Emango nioke nik orri illunduta gero gure etxe aldian arrapatuko banu.

—¿Zer egingo du, ba, zaldiak joan nai ezpadu? *

—¿Bera juango al litzake pikadoria gañian duala zezenaren adarretara?

—Bera ez da zaldia, ortarako.

—Astua bai ordia.

—Ara, ara, igo da pikadoria. Polliki ari da... ¡Mutillak! ¡Ori indarra! Maki-lla batekin zezenari atzera eragin...

—Ez lizuke zuri eragingo, gauza bat buruan sartzen zaizunian.

—Zuri berriz etzaizu beñere buruan ezer sartzen, eta kito.

—Zezenari sartu zayo ba pika... Oi, oi... Asi zaitte *Aita guria* esaten.

—¿Zertako?

—Asi zaitte beñepiñ.

—¿Baña zertako?

—¿Eztet esan zu bezelako buru-gogor gutxi izango dirala?

—Tira ba, tira... Aita guria... nola zeruan ala...

—Naikua da. Gañerakua ara an.

—¿Nun?

—Lurrean.

—Bai, zeruan baña geiagotan ibilliko dituk lurrean oyek ere.

—Gu bezela.

—Ara, ara... orain gauza pollita.

—¿Zer?

—¿Ez al dezu ikusten bizikletan datorren ori?

—¿Zertara?

—Zezena pikatzera.

—Obe zukean automobillean etorri.
¿Zer ari dira jende oiek?

—Patata-jaurtika.

—¿Nori?

—Bizikletako pikadoreari.

Jendeak.—¿Fuera ese cobarde, ladrón, jitano, bandido, fuera, fuera...!

Auek ziran jendearen deadarrak, eta etzuan izan geiago esan bearrik; an zi-joan tximista bezela plazatik kanpora; baña arri batek jo, eta eraman zuten ori ere gaixotegira.

Zezen-plazan (III)

—Ara emen Trapu. Planta asko zezenari urrutitik.

—Bai ttente jarri dala ¿e?

—Egaka asiko ote dan nago.

—Zezen mutur-motz orrek arrapatzen badu bai, egin bearko du egaka.

—Aurrekua dantzatzen ari dala esan liteke, oñak biurtuta.

—Bildurrak egiten dio ori, bildurrak.
¿Eztezu ikusten *dar dar* nola dagon?

—Zu ere orrela egongo ziñake an beian bazeundeke.

—¿Ni? Zurekin ezkontzean ez nintzan
ikaratu, ta ¿zezenak ikaratuko nau?
¡Ederki eman ere!

—Ara bestia berriz. ¿Zer nuan ba nik
ikaratzeko? ¿Orain damutu al zaizu? Ne-
re atzetik ibilli ziñanian etzenduan orre-
lakorik esaten.

—Begiak itxita ibiltzen da orduan
eta...

—¿Eta zer?

—Begiak itxita dabillenan, ¿nork da-
ki nun erori litekean?

—Jolasean esaten dituzula ez baneki...

—Ara, ara, begira.

—¿Zer da?

—¿Ez dezu Trapu ikusten? Bi bande-
rillak zezenari jarri bearrean, bat jarri
dio.

—¿Ta bestea?

—Bestea bere buruari.

—¿Bere buruari ala bere bizkarrari?

—¡Ederra dek!

—Bi banderillak zezenarentzat ekarri,
ta bat bere bizkarrean sartu. ¡Ondo!
Orrela ikasiko dute piku oyek aragi-ba-
rruan burniak nolako miña ematen duan.

—Zezena poztuko da beintzat.

—¿Poztu? Ara dantzan nola dabillen burla egiteagatik.

—Bai, Tripa lagun duala, galtzak ia erorian.

—Adarra tripatik sartzen badio, betiko kenduko dizkio Tripari izeneko miñak.

—¿Nungo miñak?

—Izenekuak, emakumia: tripakuak.

—Zezen mantxoegiak ekarri dituzte iñori adarra sartzeko.

—Orain pizkortuko du Tripak.

—¿Nola?

—Tripa-barruan su eginda.

—¿Triparen tripa barruan?

—Ez. Zezenaren zezen barruan.

—¿Zezenaren zezen barruan?

—Ez, emakumia, ez. Entendituko ote dezu ainbeste aldiz esanda: zezenaren tripa barruan. Begira, begira, suzko banderillak sartu dizkio...

—Astua, alako astua... Zezen gixajua... Berari sartuko niozke nik zeretik...

Zezenak berak baño
mutill-zar kuadrillak
bearrago dituzte
suzko banderillak.

Zezen-plazan (IV)

—Et, et, et...

—¿Zer degu, emakumia?

—¿Ez al dezu Tximista zibiri-zaburuan ikusten? Eroriko da gizajua... Ara... et... et...

—Bai, larri dago, ezin luzaroan iraugo du. Zezenak pazientzi apurtxo bat bazu, laster luke Tximista adar artean.

—Zezen gaxua...

—Tximista gaxua esan naiko dezu.

—Ez, ez, zezen gaxua esan nai det.

—Eztakit ba zergatik.

—Ia. Zezenari bi adarren tartean tximista erortzen bazaio, ia, ¿nor izango da urrikarri, zezena ala tximista?

—Ez nuen uste orrenbeste zekizunik.

—Emakumiak beti dakigu gizonak uste baño geigo.

—Nai bai. Ara, ara, erori zaigu Tximista. Arrapauko du... arrapauko du zezenak.

—Bai ederki eman ere. ¿Zezenak tximista arrapatu? Oñ ariñak biar ditu.

—Ba izkutuan sartu ezpalitz larri ibiliko zuan.

—¿Zer ari da beste ura berriz?

—¡Oi! Trapu anka-makillak jartzen.

—Jarri ditu. Orain trapu gorria ta ezpata artu ditu. Orain *brindis* egitera dator Trapu.

—¿Trapu gorria itzeitera?

—Ez, trapua ez. Trapu. Ixo... ix...o...

—(*Trapuk*). Señor presirente: brindo por tú, por todo el konpañia de polka, de palko; por los buapos mutil zarrez de *Esnal-Euskalea*, de *Euskal-Esnalea*, ¡ené!; por la Joxpa-Mari, mi puttura marida, y por toros los del plubico, del pu... blico... del plubico ¡arrayoa!, menos de Marichori, que en allá arriba se está erriendo todo el arratsalde de mi... de mi... mototsa; no, no, de mi... ¿cómo es pues?... de mi coletto.

—Ederki itzegiten du gero, ¿e?

—Oso. Mingaiñ ariña du Trapuk.

—Bai, trapuzkoa.

—Ia, ia, anakak ere ariñak dituan. Asi da zezena pasatzen.

—Orduan usai txarra banatuko du.

—Muletaz pasatzen esan nai det.

—Esan zazu ba esan nai dezuna. Nik ere pasako nuke or goitik, makil gañetik. Mendaroko kontua bezela da ori.

—¿Nola da, nola kontua?

—Bein xexenak izan omen ziran plazan, eta Galtzaundi'k ikusi nai, ta joan omen zan. Baña bildurtia izan, eta beetik ikusten atrebittu ez, goraxegotik ere ez, zezena etorriko zalakoan goragotik ere ez, ta tellatura joan omen zan. An exeri zan anakak plaza aldera zintzilik zituala, ta zezena azpitik pasatzen zanian... anakak igo egiten zituan Galtzaundi'k, zezenak arrapatuko ote zizkion bildurrez.

—Komedi pollita izango zan. Ara, orain dijoa ezpata sartzera... ¡eup! ¡kalle!... Berriz... tira tira... ¡e...up!... ¡uts! Gizajua izarditan dabil. Ia berriz... oraingoan... ¡rau! Ederki motell, ¡lenengoan!

—Zuti gero ezpata utzi're.

—Bai agudo iges egin ere. Begira nola dijuan egiñ-alan, zezena atzetik duala.

—Botako du...

—Ez, ia erorian dabil zezena... Ara... ilko da... il da.

—Bien, Trapu, portatu aiz. Urrengo zezenketa Madrillen emen dute.

—¿Madrillen? Diru gutxi aterako dute andik EUSKAL-ESNALEA'rentzako. Dana dala, dijoazela beintzat urruti, emen eztegu orrelako astakeririk bear da. ¡Fuera toros!

—¿Zu ere erderaz Trapu bezela?

—Ez, ni euskeraz ta bertsoz.

Orra gure kuadrilla
zer moduz dabillen,
urrengo korrida du
emango Madrillen.

Bijuaz eta bitez
ondo izan beti,
baña ibilli bitez
gugandik urruti.

Ainbat egoki gera
izango du emen,
zenbat urrutiago
oyek gandik, Amen.

(*"Euskal-Esnalea"* 1914).

ORAINDAÑOKO LIBURUAK:

R. Artola

SAGARDOAREN GRAZIYA ta beste bertso
asko.

M. Soroa

GABON, ¡AU OSTATUBA!, ANTON KAIKU

P. Apalategui, S. J.

EUSKAL MUTILLAK ARMETAN, I.

Pepe Artola

USTEZ LAGUNA DETAN ta beste bertso
asko.

P. M. Urruzuno

EUSKALERRITIK ZERURA ta beste ipui
batzuk.

1027889

JB-879

IMPRESO EN ESPAÑA

JE